

SIYASÎ EVLİLİKLER BAĞLAMINDA MOĞOL DIŞ POLİTİKASI VE KADIN

MONGOLIAN FOREIGN POLICY AND WOMEN IN THE CONTEXT OF POLITICAL MARRIAGES

DOI: 10.33404/anasay.1146734

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article¹

Ömer SUBAŞI*

ÖZ

Devletlerarası diplomasinin önemli belirleyicilerinden biri olan siyasî evlilikler hemen her devletin kullandığı bir yöntemdir. Başta Orta Çağ'ın en büyük devletlerinden Doğu Roma saray mensuplarıyla yapılan evlilikler, Müslüman Türk devletleri ve Selçukluların Abbâsîlerle yaptıkları siyasî evlilikler, Trabzon Rumlarının Türk beylikleriyle olan akrabalık ilişkileri ve Moğolların çeşitli devletlerle kız alıp vermeleri, siyasî evliliklerin asırlardan beri devlet politikalarında varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. 13. yüzyılın Ön Asya'sında hâkim olan otorite şüphesiz Moğol hanlarının cebrî olarak kurdukları yağma ve katl otoritesiydi. Buna rağmen gerek bu dönemde gerekse İlhanlıların daha

1- Makale Geliş Tarihi: 21. 07. 2022 Makale Kabul Tarihi: 18. 08. 2022

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. omer.subasi@atauni.edu.tr, **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0003-1698-9346>.

müsamahalı döneminde çeşitli devletlerle Moğollar arasındaki evlilik münasebetleri Doğu Roma, Müslüman devletler ve Türk devletlerinde dış politikanın en belirleyici faktörlerinden biri halini almıştır. Bu makalede, İslam kaynaklarının, Hristiyan kaynaklarının ve Moğol kaynaklarının kadına bakış açısı uluslararası ilişkiler bağlamında değerlendirilmiş ve 13. yüzyılın kadın siyaset ve dış politika ilişkisi izaha çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Moğol, Selçuklu, Ön Asya, Dış Politika, Evlilik, Kadın

ABSTRACT

Political marriages, one of the important determinants of interstate diplomacy, were a method used by almost every state. The marriages made with the Eastern Roman courtiers, one of the greatest states of the Middle Ages, the political marriages of the Muslim Turkish states and the Seljuks with the Abbassids, the kinship relations of the Trabzon Greeks with the Turkish principalities, and the marriages of the Mongols with various states show that political marriages have existed in state policies for centuries. The dominant authority in 13th century Asia Minor was undoubtedly the looting and murder authority established by the Mongol khans by force. Nevertheless, both in this period and in the more tolerant period of the Ilkhanate, the marriage relations between various states and the Mongols became one of the most determining factors of foreign policy in Eastern Rome, Muslim states and Turkish states. In this article, the perspectives of Islamic sources, Christian sources and Mongolian sources on women were evaluated in the context of international relations and the relationship between women's politics and foreign policy of the 13th century was tried to be explained.

Keywords: Mongolian, Seljuk, Asia Minor, Foreign Policy, Marriage, Women

Giriş

13. yüzyılın siyasi olayları içerisinde kadına dair bilgi veren pek çok kaynak olsa da kronoloji içerisinde bu bilgileri bir araya getirmek oldukça zordur. İslam müelliflerinin, Hristiyan vakanüvislerin ve sözü geçen dönemin seyyahlarının kadın ve siyaset ilişkisine dair aktardıklarını bir bütün olarak ele almak mevcut verileri kronolojik tasnife göre bir araya getirmekle mümkündür. Cen-

giz Han'dan (1206-1227) itibaren onun ve halefleri zamanında Moğol sarayındaki kadınlara dair efsanevi figürleri, Moğolların Gizli Tarihi'nde, Çin elçileri ve batılı seyyahların notlarında sıklıkla görmek mümkündür. Buna rağmen geleneklerine vakıf olmadıkları bir toplumun kadınlarına özellikle de dış görünüşlerine dair Carpini (ö. 1252) ve Rubruc (ö. 1293) gibi din adamlarının verdiği bilgileri akademik tahlilden geçirmeden kabul etmek, kadının dış siyasetteki yerine dair bilgilerimizde bizleri yanıltabilmektedir. Batılı kaynakların abartılı gözlemlerini sorgusuz sualsiz kabul etmek yerine Moğol-İlhanlı kaynaklarındaki bilgileri dikkate almak daha doğru olacaktır.

Orta Çağ'ın sömürgeci gücü olan Moğollar İslâm coğrafyasında yaptıkları tahribatla hafızalara kazınmış olsa da onlardan günümüze pek çok etkileyici hikâyeler ulaşmıştır. 10-12. yüzyıllarda pek etkili olmamakla birlikte tarih sahnesinde oldukları görülen Moğol kabileleri asıl güçlerine Cengiz Han'la birlikte 1206 yılında ulaşmışlardı. Kırgız, Merkit, Nayman ve Uygur gibi kadim milletleri tek bayrak altında toplayan Cengiz Han, bu yeni devletin kurucu lideri olarak kendinden sonraki dönemleri etkileyen kanunlar yapmıştır. Moğolların farklı coğrafyalarda kurulmuş birbirinden ayrı şubeleri, Moğol geleneklerini sürdürmekle birlikte Cengiz Han'ın başlattığı siyasi argümanları da kullanmışlardır.

Karahıtayların topraklarına hâkim olan Moğolların batı sınırı Hârizm'e ulaşmıştı. 1218 yılında Otrar'da kılıçtan geçirilen 450 Moğol mensubunun intikamını almak isteyen Cengiz Han, bir yıl sonra Sultan Alâeddin Muhammed b. Tekiş² (1200-1220) üzerine sefer düzenleyip Otrar, Hucend, Buhara ve Semerkant gibi Mâverâünnehir'in önemli merkezlerini ele geçirdi. Moğollar artık cihan imparatorluğu kurmak adına tüm güçleriyle batıya yöneldi. Sahada askerlerini savaştıran Cengiz Han, çeşitli toplumlara karşı sadece askerî güç kullanmıyordu. Özellikle kızlarını gelin olarak gönderdiği toplumlarla akrabalık ilişkisi kurarak müttefikler ediniyordu. Moğol dış politikası da bu minval üzere şekillenecekti. 13. yüzyıl Ön Asya'sında dış politikada kadın faktörünü bu derece etkili kullanan başka da bir imparator yoktu (Özgüdenli, 2005, s. 225-229).

Başka hanedanlardan kız almalarına rağmen dışarıya kız verme hususuna katıyetle olumsuz bakan Abbâsîlerin (750-1258) son elli yıllık dönemi kadı-

2- Hârizmşâh Alâüddîn (Kutbüddîn) Muhammed b. Tekiş (ö. 617/1220) hakkında bkz. (Özaydın, 2020, s. 578-580).

nın dış politikada oldukça zayıf kaldığı dönemdir. Klasik dönemlerinde gerek Mısır'daki Türk devletleriyle gerekse İran'daki Selçuklularla yapılan siyasî evlilik, Tuğrul Bey'e (1040-1063) tehditleri nedeniyle kız vermeleri dışında Abbâsîler açısından tamamen dışarıdan kız alma şeklinde olmuştur.

Ayrıca Anadolu Selçuklu yönetimi ve Trabzon Rumları da dış politikada takip ettikleri diplomatik ilişkilerde evlilik müessesesini siyasî beka adına kullanmışlardır. Trabzon Rum Devleti'nin güneyden baskı yapan Türkmen beylerine karşı ayakta kalabilmesi ancak saray mensubu bir prensesi mezkûr beylerden biriyle evlendirmekle mümkün oluyordu (Köse, 2018, s. 67). 13. yüzyılın bu anlamda önemi, Bağdat'ı Moğollara kaptıran Abbâsî hilafetinin tarih sahnesinden çekilmesi, Selçukluların Horasan'da Karahıtaylara ve Oğuzlara yenik düşüp hâkimiyetlerini kaybetmesi, Trabzon Rum sarayının gerek İstanbul yönetimiyle gerekse Türk göçleriyle bir hayli sıkıntı içinde olması ve nihayetinde Moğolların hem İslâm dünyasını yerle bir etmesi hem de Hristiyan dünyasına karşı sergiledikleri tutum bakımından bir hayli yüksektir. Zamanın süper güçleri olan bu devletlerin son dönemlerinde ayakta kalabilmek adına denedikleri yollardan biri de siyasî evliliklerdir.

CENGİZ HAN ve MOĞOL DIŞ POLİTİKASINDA KADIN

1206 Yılı İtibariyle Çevre Boylarla Yapılan Evliliklerin Cengiz Han'ın Dış Politikasına Etkisi

13. yüzyıl diplomasisinde Cengiz Han'dan beri süregelen Moğol dış politika anlayışının bir sonucu olarak pek çok devletin sarayında bir Moğol kadınına rastlamak mümkün hale gelmiştir. Moğolların Gizli Tarihi, Çinli elçilerin gözlemleri ve seyyahların seyir notları, Moğol kadınına dair temel bilgileri ihtiva eden yegâne kaynaklardır. Moğol toplum hayatında, cemiyet içerisinde ve saray yapısında bu denli etkili olan Moğol kadınının diplomatik ilişkilerde önemli roller üstlenmesini anlamak için Moğolların kadına bakış açısını iyi değerlendirmek gerekmektedir. Her görevi layıkıyla yapan Moğol kadını, bazen çadır kurarken, bazen bozkırın bir köşesinden diğer köşesine göç kervanını tanzim ederken, eşlerine savaş zırhı imal ederken, ticaret hayatına yön verirken ve nihayetinde ailenin adeta direği olarak çocuk yetiştirirken görmek mümkündür. Erkekleri tarafından el üstünde tutulan bu kadınlar savaş zamanlarında cephe önünde veya gerisinde saf tutarak onlara yardımcı olmuşlardır. *“Birliklere refakat eden kadınlar, erkekler savaşta iken onların işi ve vazifelerini üzerlerine*

almak mecburiyetindedirler.” şeklindeki Cengiz Yasası, Moğol kadınına biçilen görev ve sorumluluğun en güzel ifadesidir (Alinge, 1967, s. 144; Bademci, 2012, s. 130-133). Bu zorlu görevlerin üstesinden gelen Moğol kadını, kocasının kendisini yanından ayırmayacağı bir statüye yükseliyordu. Sadece savaş sırasında değil Kağanların neredeyse tüm faaliyetlerinde kadını görmek mümkündür. Öyle ki Ruysbroeckli’nin; *“Keşişler ayin yapmaya başlamadan Mengü Kağan kilise veya küçük mabede girerek kendisine getirilen altın tahtta, eşiyile birlikte yüzü mihraba dönük olarak oturdu.”* (Willem, 2010, s. 201-202) şeklindeki ifadesinden anlaşıldığı üzere dinî ayinler de bile kadın ayinin en önünde Kağan olan kocasının yanında boy gösteriyordu. Bu şekilde gerek savaşlarda gerekse pek çok resmi organizasyonda yer alan Moğol kadınının misyonu ülke sınırlarını aşarak uluslararası ilişkilere yön verir hale gelmiştir.

Devletin kurucusu olan Cengiz Han çıkardığı yasalarla Moğol toplum ve siyasî hayatına yön verirken dış politika esaslarını da bazı uygulamalar sayesinde sürdürülebilir hale getirmiştir. Moğollarda dış siyasetin bir etkeni olarak karşımıza çıkan ilk kadın Cengiz Han’ın baş hatunu ve dört çocuğunun annesi olan Kogurtalar (Onggirat) mensubu Börte Fuçin Kongurat’tı. Kongurat kabile lideri Dai Seçen’in (Dayi-Dei Seçen) üçü erkek olan dört çocuğundan biri olan bu kadın, kabilenin Moğollarla ilişkilerine nispetle Cengiz Han’la evlenip baş hatun yani imparatoriçe olmuştur. Dai Seçen’in erkek kardeşi ve Cengiz Han’a çok değerli hizmetleri olan Elçi Noyan (Anchen), kabilesinin yönetimi için prens unvanı alırken, verilen yarlığa göre bu kabilenin doğan kızları artık Moğolların baş hatunu olacak ve kabilenin erkek çocukları Moğol prenseslerini eş olarak alacaklardı. Cengiz Han’ın kayınbiraderleri olan Elçi Noyan, Huohu (Hukutu) ve Ce’nin Moğol fetihlerinde gösterdikleri başarı bu kabileyi Moğolların ayrılmaz bir parçası yapma fikrini pekiştirmişti. Elçi tarafından komuta edilen 3 bin kişilik Kongurat süvarisi Kerayit Tuğrul’a (Ong-Khan) ve Naymanlara karşı yapılan seferlerde hazır bulundular. Bu başarı Cengiz Han’ın 1206 yılında Elçi’ye tabur komutanı rütbesi verilmesine neden olmuştu. O artık yüksek rütbeli on subaydan biriydi. (Zhao, 2008, s. 102, 237). Bu şekilde nesilden nesile devam etmesi planlanan top yekûn bir evlilik akdi daha önce Ön Asya’da rastlamadığımız türdendi.

Kabilenin daha sonra da kendisine dünya imparatoru olma yolunda yardım olacağını düşünen Cengiz Han, evlilik akitlerini dış ilişkilerinin temelini yerleştirdi. Elçi Noyan’ın Şingu (Chigu-Chiku-Sengü) Güregen adındaki oğlu

Cengiz Han tarafından Konguratlardan seçilen 4 bin kişinin komutanı olarak görevlendirilmişti. Ayrıca akrabalık bağıyla onun yardımını alabilmek için Toluy Han'dan büyük olan kızı Tümelün'ü ona eş olarak verdi. (Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 123,124, 225, 406; Reşideddin, 1998, C. I., s. 86-87, 147, C. II., s. 278). Moğollar bu şekilde kadim dostlarıyla olan ilişkilerini devam ettirmeyi düşünürken, Moğol milletinin bekasını bu evlilik müessesesine bağlamışlardı. Bu şekilde kız alıp vermelerin tamamen siyasî evlilik olduğu açıkça belli olmakla birlikte tek taraflı fayda sağlamaktan öte, her iki tarafa da yarar sağladığı kesindir.

Cengiz Han'ın liderliğindeki Moğol yönetimi bu evliliklerden siyasî anlamda pek çok fayda sağlamış olacak ki artık Moğol sarayında yoğun bir şekilde Kongurat mensubu bir kadına rastlamak mümkün olmaktadır. Cengiz'in büyük oğlu Cuci'ye eş olarak verilen Serkan (Sorkan) Hatun ayrıca Cuci'nin ilk oğlu olan Orda'nın da annesiydi. Cuci'nin çocukları da tıpkı babaları gibi Kongurat mensubu kadınlarla evliliği sürdürmüş ve Orda ulusunun devamını bu kadınlarla sağlamışlardır. Orda'nın Çöke Hatun ve Tubakana adlı eşlerinin Kongurat mensubu olması ve Orda'nın ilk oğlu olan Setagtay'ın Çöke Hatun'dan dünyaya gelmiş olması bu durumu göstermektedir. Orda'nın ikinci oğlu olan Kuli de Nandikan adlı Konguratlardan bir kadınla evlenmişti. Orda'nın oğlu Konci'nin (Kuyençi) dört eşinden biri olan Çinggüm Hatun da Konguratlılardandı. Cöce'nin ikinci oğlu olan Batu, Konguratlı Elçi Noyan'ın kızı olan Öki Füçin Hatun'dan dünyaya gelmişti. Cöce ulusunu yöneten Tuda Mengü'nün Arıkaç adlı eşi de yine aynı kabilenin mensubu olarak Moğol sarayına gelin gelmişti. Mengü Timur'un Olcay Hatun adlı eşi ve Tokta'nın Tükünce adlı eşi de Konguratlı Moğol gelinleri arasında sayılmaktadır (Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 122, 506-508, 515; Reşideddin, 1998, C. I., s. 85-86, 348-352; Zhao, 2008, s. 114).

Cengiz Han kızlarını çevre boylara gelin gönderirken dışardan çok sayıda gelin almıştır. Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'ın tüm çocukları Yesülün Hatun adlı Konguratlı eşinden dünyaya gelmişti. Yesülün Hatun ölünce Çağatay onun kız kardeşi Togan Hatun'la evlendi. Cengiz Han'ın üçüncü oğlu Ögeday Kağan'ın oğlu Kücü bu boydan kız alarak dedesinin politikasını sürdürmüştür. Ayrıca kızı Suorhahan'ı Elçi Noyan'ın torunu Nahe ile evlendirdi (Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 123, 533; Reşideddin, 1998, C. II., s. 86, 367; Cüveynî, 1999, s. 473; Zhao, 2008, s. 19-20, 103, 106). Toluy ulusunun bu şekilde Konguratlarla

kız alışverişlerine dair kaynaklarda pek çok bilgi mevcuttur. Toluy ulusunun bu evlilik anlayışı sadece Moğol merkeziyle sınırlı değildi. Hülagü'nün (1256-1265) temellerini attığı İran Moğolları da Konguratlarla evlilik ilişkilerini sürdürdüler. Kızı Tarakay'ı Konguratlardan Musa Güregen'e vermişti. Musa Güregen'in annesi Cengiz Han'ın bu kabileye gelin gitmiş olan Tümelün'dü (Reşîdüddin, 2013, s. 5, 11).

Cengiz Han'ın çocuklarını evlendirmeye yönelik takip ettiği siyasî uygulamalara ve torunlarının evliliklerine dair kaynaklarda yer alan bilgileri bir araya getirdiğimizde, Toluy ulusunun Konguratlardan en fazla kız alan olduğunu görmekteyiz. Cengiz Han'ın oğlu Toluy'un Mengü Kağan adlı oğlundan itibaren neredeyse soyunun bütün hanları Konguratlardan kız almıştır. Yüan Shi'deki bilgilere göre Mengü'nün beş hatunundan ikisi, Kubilay'ın sekiz hatunundan üçü, Temür Olcaytu'nun (1304-1316) üç hatunundan biri, Kayşan'ın (Wuzong) beş hatunundan ikisi, Ayurparibhadra Bayutu'nun (Ayurbarvada-Renzong) iki hatunundan biri, Şidebala'nın (Yingzong) on İmparatoriçesinden üçü, Tok Temür'ün (Wenzong) tek olan eşi ve Togan Temür'ün (Shundi) üç hatunundan biri Kongurat kabilesine mensuptu (Zhao, 2008, s. 210). İlhanlılarda Abaka Han'dan sonra İlhanlı tahtına geçen Ahmed Teküder'in eşleri arasında en mühimi Konguratlardan Tokuz Hatun'du. Bu hatundan sonra da Konguratlardan kız alan Ahmed Teküder, bu kabileden Ermeni Hatun'la evlenmişti (Reşîdüddin, 2013, s. 127, 150, 195; Güler, 2017, 100). Utiman'ın kızı Bulugan Hatun'u kendisine eş olarak alan Gazan Han ve devamındaki İlhanlı sultanları da Cengiz Han'ın başlattığı bu geleneği layıkıyla devam ettirmişti (Reşîdüddin, 2013, s. 5, 176, 195; Kâşânî, 1969, s. 8; Örs, 1992, s. 53).

Cengiz Han'ın Moğol toplumlarını bir araya getirmek için akrabalık ilişkilerine yönelmesi, onun dış politikada elini oldukça güçlendirmiştir. Bu anlamda sadece Konguratlarla değil başka boylarla da akrabalık tesis etmiştir. Moğollarla İkires kabilesi arasında Butu'nun Cengiz Han'ın kız kardeşi Temülen'le evliliğiyle başlayan akrabalık ilişkisi Cengiz Han'ın Butu'nun karakterine hayran kalmasıyla ilgiliydi. Yüan Shih'deki biyografiye göre atçılık ve nişancılıkta mahir olan Butu, Cengiz Han tarafından bir görevle elçi olarak gönderilmişti. Bu görevi başarıyla yerine getirmesi Cengiz Han'ı o derece memnun etmişti ki kız kardeşi Temülen'i ona vererek dış politikada ondan azami derecede istifade etmek istedi. Hatta Temülen'in erken bir yaşta ölmesi üzerine Cengiz Han bu kez kızı Fuçin Beki'yi (Huochen Beki) ikinci bir eş olarak Butu'ya verdi.

Cengiz Han'ın en büyük kızı olan Fuçin Beki aslında ilk olarak Ong Han'ın torunu Sengüm'ün oğlu Tosun Buka'ya verilecekti ancak damat adayının ölümü bunu mümkün kılmadı (Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 124-125, 224; Reşideddin, 1998, C. I., s. 87-88, 147; Cengiz İmparatorluğu, 2012, s. 57). İkires klanından Butu Güregen'in oğlu Huluday'ın kızı Kutuktay Hatun, Mengü Kağan'ın eşlerinden biriydi. Bundan başka Yüan shih'deki kayıtlara göre Butu Güregen'in oğlu Suorha, Ögeday'ın oğlu Kücü'nun kızı Antu ile evlenmişti (Zhao, 2008, s. 122-124, 238, 245, 247; Reşîdüddîn, 1983, C. I., 124, 578-579; Reşideddin, 1998, C. I., s. 87, C. II., 399).

İkires boyuyla yapılan evlilikler de diğer boylarla olduğu gibi siyasî amaç gütmekteydi. Cengiz Han'ın dış politika esaslarını bire bir yansıtan bu evlilikler sayesinde Moğollar kadim dostluklarını sürdürmekte ve cihan imparatoru olma yolunda gereken güç ve nüfusu elde ediyordu. Cengiz Han için önemli olan da Moğollardaki demografik yapının çeşitliliğinden ziyade nüfus artış hızının istenilen seviyede olmasıydı. Bu sebeple çok eşliliği teşvik eden Cengiz Han, kişi başına oldukça geniş alanlar düşen Moğolistan bozkırlarına ve buradan da dünyaya ancak bu evliliklerden doğacak asker çocuklarla mümkün olabilecekti. Bu anlamda onun için kadının devletin bekasındaki yeri oldukça mühimdir. Bunun yanında çok farklı boylardan oluşan coğrafyadaki egemenliğini ancak onun gözü kulağı olacak prenseslerini çevre idarecilere eş olarak göndermekle sağlayacak olan Cengiz Han kendi aile efradını da bu siyasetine alet etmiştir.

Çevre kabilelerle kurulan evlilik, dolayısıyla akrabalık, ilişkilerinden Oyratlarla yapılan evliliklerin daha dikkat çeken bir yanı vardır. Diğer boylar genellikle Cengiz Han'a önceden itaat etmiş olmalarına rağmen Oyratlar ilk dönemlerde Cengiz Han'ın karşısında yer almışlardı. İlk önce Moğolların karşısında olmalarına rağmen Cengiz Han'ın önü alınamaz yükselişini görmüşler ve hayatta kalabilmek ayrıca ekonomik kazanımlar elde etmek için ilişkileri müspet yönde değiştirmenin kaçınılmaz olduğunu anlamışlardı. Cengiz Han'ın Oyratlara olan meyli beraberindeki Oyrat kadınlarının fiziki becerileri ve diğerlerine nispetle daha maharetli olmaları nedeniyledir. Öyle ki çıkardığı kanunla hükümdar oğullarına alınacak kızların bu kabileden olmasını emretmiştir. Hatta hükümdar kızları da bu kabilenin erkeklerine eş olarak verilecekti. Buldukları bölgede yapılan planlar, siyasî, askerî ve idarî pek çok alandaki düşünceler Cengiz soyundan gelenleri de bu kabileyle evliliğe yönlendirmiştir. Kutuka Beki'nin oğlu Törelçi Güregen'e kızı Çeçeyigen (Çeçeigen-Çeçeyegen) eş ola-

rak veren Cengiz Han, bu kabileyle olan ilişkileri akrabalık seviyesinde tutmaya özen göstermişti. İlhanlılarda da Hülagü'den itibaren bu durum devam etmiştir. Hülagü kızı Möngkelü'yi Buka Timur'un Cakir Güregen isimli oğluna vermişti. Hülagü'nün en büyük ikinci oğlu Cumkur'un baş hatunu olan Tolun (Nulun) Hatun, Cakir Güregen'in kız kardeşi ve Buka Timur'un kızıydı (Abû'l-Farac, 1999, C. II., s. 477; Vladimirtsov, 1995, s. 95; Gülensoy & Küçüker, 2015, s. 69, 119, 122; Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 77-80, 514, 539, 666-668; Reşideddin, 1998, C. I., s. 55, 371, 460-461; Reşîdüddin, 2013, s. 5, 6, 9, 150). Hülagü'nün Baba isimli kızı Oyratlardan Emir Argun Aga'nın oğlu Lekzi Güregen'le evliydi. Diğer kızı Togançuk ise Argun Aga'nın oğlu Emîr Nevruz'la evliydi ancak bu hatun 1291 yılında öldü. Argun Han'ın baş hatunu olan Kutluk Hatun da Oyratlılardan Tengiz Güregen'in kızıydı. Olacaytu Sultan'ın da Oyratlılardan eşleri vardı (Reşîdüddin, 2013, s. 11, 75, 76, 196; Zhao, 2008, s. 142; Kâşânî, 1969, s. 7; Örs, 1992, s. 52). Moğollarda ve İlhanlılarda Oyratlılarla yapılan siyasi evliliğe dair pek çok kayıt mevcuttur. Yapılan pek çok evliliğin temelini atan Cengiz Han'ın bu kabileyle olan ilişkileri evlilik zemininde temellendirmesi haleflerini de önemli ölçüde etkilemişti.

Dönemin diğer bir boylar arası evliliklerinden biri de Cengiz Han'ın babası Yesügey Bahadır'ın Merkitlerden Yeke Çiledü'nün Olkunut boyundan aldığı eşini bozkırda ani bir baskınla kaçırmasıyla başlayan ilişkidir. Bundan sonra Cengiz Han'ın Börte'yle evlendikten sonra ordasının Merkitler tarafından basılıp eşinin kaçırılması Merkitlerle Cengiz Han arasında şahsi düşmanlığa neden olmuştu. Bir şekilde eşini kurtardıktan sonra Merkitleri çok kötü adamlar olarak niteleyen Cengiz Han, onlardan kimseyi hayatta bırakmamak için bir yarlıg hazırladı.

Cengiz Han'ın eşi Kulan Hatun, Göyük Han'ın ilk eşi ve kendisinden Havace ve Naku (Baku) adında iki oğlu olan Ogul Gaymış, Kubilay Han'ın ilk eşi Korukçin Hatun ve esir edilerek Ögeday'a eş olarak verilen Töregene (Tuoliegena) Hatun, Merkitlerden hayatta kalan son kişilerdi. Hatta Töregene Hatun için Yüan shih'i onun Merkit olmayıp Naymanlı prenses olduğunu ileri sürmektedir. Merkitlerin Uhaz boy şefi Dayir Usun'un kızı olan Kulan Hatun'un eş olarak gönderilmesi Merkitlerin itaat arz ettiklerinin bir göstergesiydi. Burada dikkat çeken ise Cengiz'in Kulan Hatun'dan olan yani Merkit soyundan gelen oğlu Kolgan, diğer dört oğlunun statüsüne ulaşamamış ve kaynaklarda kendinden söz ettirememişti (Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 74, 225; Reşideddin, 1998, C.

I., s. 54, 148). Cengiz Han'ın cihan imparatorluğu idealinde erkek çocuklarının yanı sıra kız çocuklarının dahi pay sahibi olması düşünülürse, Kolgan'ın bundan mahrum edilmesi, Cengiz Han'ın Merkitlere olan düşmanlığını ya da kinini henüz bitirmemiş olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca dört klandan oluşan Merkitlerin öne çıkan isimlerinden Tokta Beki, Moğollarla Naymanlılar arasındaki savaşta Nayman hükümdarı Tayang'ın yanın da yer almıştı. Bu sebeple Cengiz Han onu öldürmüş olmasına rağmen Uhaz klanıyla evlilik sayesinde ilişkilerini daha barışçıl bir seviyede sürdürdü. İrtiş Nehri kenarında Cengiz Han'ın galibiyetiyle sonlanan savaşta Merkitlerden gerekli görülenler öldürülmüş ve sağ bırakılanlar askerler arasında pay edilmişti (Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 71-74; Reşideddin, 1998, C. I., s. 52-54, 125-126, 203; Krause, 1922, s. 28-29; Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 124-126; Gülensoy, 2008, s. 46). Düşmanlık düzeyinde başlayan Moğol-Merkit ilişkisi her şeye rağmen bir şekilde devam etmiştir. Bu durum Cengiz Han'ın boyları merkeze bağlamasının kolay bir yolu olarak uzun yıllar kullanıldı.

Düşmanlıkla başlamasına rağmen Merkitlerle olan ilişkilerde dikkat çeken bir husus ise Moğol tarihinde önemli bir yer tutan Töregene Hatun'un Merkitlerden esir alınıp Ögeday'a eş olmasıydı. Reşîdüddin onunla ilgili olarak, Cengiz Han'a itaatten ayrılan Dayir Usun'un öldürülmesinden sonra karısının ganimet olarak ele geçirilmesi şeklindeki kaydı ve Moğolların Gizli Tarihi'de yer alan, Tokta Beki'nin büyük oğlu Hudu'nun Tugay ve Doregene (Töregene) adlı eşlerinden Töregene'nin Ögeday'a eş olarak verildiğinin dair kayıt, konuyla ilgili kesin bir sonuca varmamıza engeldir (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 124-125; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2018, s. 155, 157; Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 73, 225; Reşideddin, 1998, C. I., s. 53, 148, 304). Buna rağmen ilişkilerin seyrinin evlilikle değiştiği yargısına ulaşmamıza mâni bir kayıt yoktur.

Moğollarla Kerayitler arasındaki dostluk, Cengiz Han'la Tuğrul (Ong Han) arasındaki dostluktan ziyade, Cengiz Han'ın babası Yesügey Bahadır ile Tuğrul arasındaki dostluk andına uzanmaktadır. Babasından kalan iyi ilişkileri devam ettirmek isteyen Cengiz Han, burada da evlilik müessesesini devreye sokmuş ve Tuğrul'un kızı yani Sengüm'ün (Sanggum) kız kardeşi Çaur Beki'yi³ oğlu Cuci'ye eş olarak istemişti. Sengüm'ün oğlu Tusaha'ya ise kızı Hocin Beki'yi vermeyi teklif etti. Fakat bu teklif üzerine gurura kapılan Sengüm; *“Bizim soyumuzdan biri size giderse kapı dibinde oturur ve durmadan yüksek tarafa (evde*

3- Moğol prenses unvanı hakkında bkz. (Erdoğan, 2019, s. 264-265).

büyüklerin oturduğu şeref mevkiine) bakar. Sizin soyunuzdan biri bize gelirse yüksek tarafa oturur ve kapı dibine bakar.” diyerek Çaur Beki’yi vermedi. Bu tavır Cengiz Han’ın kendisine olan saygı ve güvenini sarstı. Hatta evlilik işi o derece farklı bir boyuta ulaştı ki Kerayitlerle olan kadim dostluk bir anda yerini karşılıklı tehditleşmelere bıraktı. “*Cengiz benim kızımı eş olarak isteyeme utanmıyor mu? benim adamım ve kölem olduğunu bilmiyor mu? Geri dönün ve ona deyin ki kızımı ona eş olarak vermektense yakarım!*” dediğine dair rivayetler olan Tuğrul, ikili ilişkileri iyice zora soktu (Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 92, 124, 423; Reşideddin, 1998, C. I., s. 65, 287-288; Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 88-89; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2018, s. 122-123; Polo, 2013, s. 141).

Cengiz Han’a tuzak kurmak isteyen Tuğrul ile Sengüm, kız isteme işlerini konuşmak ve nişan yemeği bahanesiyle plan yapsalar da Cengiz Han’ın önceden bu planlardan haberdar olması Kerayitlerin tuzağını boşa çıkarmıştı. Tuğrul ve müttelikleriyle mücadele eden Cengiz Han, Tuğrul’un ölümünden sonra onun boyundan kalanları çeşitli yerlere dağıttı. Tuğrul’un kardeşi Cagambu (Cakagambu- Cakambu) ise itaat arz etti. Cengiz onun dört kızından bir olan İbaka Beki’yi kendine eş alıp Cagambu’nun diğer kızı Begtu Fuçin’i en büyük oğlu Cuci’yle evlendirerek Kerayitleri merkeze bağlı hale getirdi (Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 91, 226, 265-266, 423-424, 505; Reşideddin, 1998, C. I., s. 64, 148, 175, 288, C. II., s. 348, 381; Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 109, 91; Abû’l-Farac, 1999, C. II., s. 476,477; Cüveynî, 1999, s. 94; Crucis, 2018, s. 56; Polo, 2013, s. 144). Bu politika İlhanlılar döneminde de devam etmişti. Ahmed Teküder, altı kızından en büyüğü olan ve Tokuz Hatun’dan olan Küçük isimli kızını Kerayitli Alinak Noyan’la evlendirdi. Ermeni Hatun’dan olan kızı Kunçak’ı ise Kerayitlerin önemli isimlerinden biri olan Emîr İrencin’le evlendirerek bu kabileyle olan dostluğu yeniden pekiştirmişti. Emîr İrencin’in bu evlilikten doğan Kutlukşah adlı kızı Olcaytu Sultan’a eş olmuştu (Reşîdüddin, 2013, s. 128; Vassâf, 2004, s. 72; Kâşânî, 1969, s. 8, 44; Örs, 1992, s. 52, 85).

Kazandığı zaferlerden sonra neredeyse tüm rakiplerinin haremlerinden kadın alma geleneğini sürdüren Cengiz Han’ın bu amaçla başlattığı evlilik ilişkisinden biri de Naymanlarla olan evlilik bağlarıdır. Nayman yöneticisinin eşi Gürbesü Hatun bu şekilde ganimet olarak Cengiz Han tarafından eş alınmıştır. Cengiz Han’ın oğlu Toluy da Naymanlı prenses Linkum Hatun’la evlilik gerçekleştirmiştir (Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 97, 227, 554, 612, 666; Reşideddin, 1998, C. I., s. 68-69, 149, C. II. s. 383, 421, 460; Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 111, 112, 123; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2018, s. 144, 154-155).

Nayman hükümdarı Tayang'ın Cengiz Han'a saldırmak üzere ittifak teklif ettiği *Öngüt* idarecisi Ala Kuş Tegin, halktan ve ordudan bu teklife olumlu bakanlar olmasına rağmen ittifak etmemiştir. Hatta Nayman elçisini yakalayıp Cengiz Han'a gönderdi ve Tayangların planlarından onu haberdar etti. *Öngütlerin* bu tavrına memnun olan Cengiz Han, Öngüt elçisine 5 yüz at ve bin koyun vererek onları ödüllendirdi. Dostluk çerçevesinde başlayan ikili ilişkiler Cengiz Han'ın kızını Ala Kuş Tekin'e vermek istemesiyle akrabalık ilişkisine dönecekti. Ancak ileri yaşını öne süren Ala Kuş Tekin, Cengiz Han'ın kızının, Çin'de esir olan yeğeni Şigu ile evlilik yapmasının daha uygun olacağını belirtti. Netice yapılan evlilik Moğollarla Öngütler arasında siyasî evliliklerin devam edeceğine işaretti. Cengiz Han'ın soyundan gelen büyük hanlar kızlarını ve akrabalarını bölgede hüküm süren yöneticilerin soyundan gelenlerle evlendirmeyi sürdürdüler (Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 96-97; Reşideddin, 1998, C. I., s. 68-69; Krause, 1922, s. 25; Zhao, 2008, s. 149-152; Vladimirtsov, 1995, s. 95; Polo, 2013, s. 158-159).⁴

Uygur coğrafyasının dağlık arazisine kendilerine yurt edinmiş olan Bekrin boyu reisi kızlarından birini Cengiz Han'a sunmuş ve böylece Moğollarla ittifak kurmuştur. Cengiz Han ne Uygur ne de Moğol olan bu topluluğu kendine tabi kılarak Bekrinli Möge Hatun'u kendine eş etmişti. Çok sevdiği bu eşinden hiç çocuğu olmadı. Cengiz'in ölümünden sonra Möge Hatun, *Ögeday* Kağan tarafından eş olarak alındı. Fakat Çağatay da ona talipti. Hatta evlilikten haberdar olmadan önce Möge Hatun'u istediğini belirtmişti. Ancak *Ögeday* Kağan, Çağatay'a başka bir kadın önermesine rağmen o Möge Hatun olmadıktan sonra başkasını da istemediğini belirtti. İlginçtir ki Möge Hatun'un *Ögeday*'la evliliğinden de çocuğu olmamış olmasına rağmen, Moğol merkezinde uzun süre kalması nedeniyle Moğol kadınları arasında saygın ve güçlü bir yer edinmişti. Möge Hatun'un ölmesi rakibi olan Töregene Hatun'a rahat bir nefes aldirmişti (Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 108-109, 564; Reşideddin, 1998, C. I., s. 76-77, C. II., s. 390; Cüveynî, 1999, s. 223).

Si-Hia Krallığı'nı kuran Tangutlar da Cengiz Han'ın saldırıları karşısında onunla evlilik ilişkisi kurarak hayatta kalabileceklerinin farkına varmışlardı.

4- Reşideddin'e göre Cengiz Han'ın kızı Ala Kuş Tegin'le değil de yeğeni ile evlendirmişti. Ancak 1206 yılında 5 bin Öngüt askeriyle birlikte Moğol ordusunda görev alan Ala Kuş Tegin binbaşı rütbesi aldıktan sonra ayrıca güregen unvanı da almıştı. Damat anlamına gelen bu unvandan yola çıkılarak onun Cengiz Han'ın kızıyla evlendiği sonucuna varılmaktadır. (Ögel, 2002, s. 306).

1209 yılında Cengiz Han'a kızını teklif eden Tangut Kralı, Moğollara tabiiyetini bildirdi. Farklı bir kaynak Cengiz Han'ın savaşı durdurmaya karşılık Tangut Kralı'nın Çaga adlı kızını istediğini kaydetmektedir. Bu durum da Cengiz Han bir topluluğu da evlilik yoluyla kendine tabi hale getirmişti (Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 227, 427; Reşideddin, 1998, C. I, s. 227, C. II., s. 289-290; Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 171; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2018, s. 199; Grousset, 2015, s. 237; Krause, 1922, s. 28-29; Gülensoy, 2008, s. 46; Chih-Ch'ang, 1931, s. 71; Ch'un, 2019, s. 157).

1211 yılında ise Kin İmparatorluğu üzerine sefere çıkan Cengiz Han'ın politikası onları da savaş veya başka bir şekilde tabi hale getirmektir. 1213 yılında Kin'in (Jin) başkenti Jungdu etrafında görülmeye başlayınca Altan Han kurmaylarıyla toplantı yaparak durumu istişare etti. Varılan karara göre coğrafyanın iklimine dayanıklı olmayan ve salgın hastalıklara yakalanan Moğolları, gönderilecek bir prenses ve askerlere dağıtılacak parayla oyalayacaklardı. Moğollara gidecek elçinin yanında Cengiz Han'a takdim edilmek üzere Weishao-wang'ın asıl ismi Ch'i-kuo olan kızı Prenses Gungcu (Ch'i-kuo) da bulunuyordu. Askerlerin istememesine rağmen barış teklifini kabul eden Cengiz Han, Kin Hükümdarı'nı haraca bağlamış oldu. Ancak bu evlilik Kin İmparatoru'nu kurtarmaya yetmedi. Cengiz Han, bir yıl sonra Pekin'i ele geçirdi. Bu kez Cengiz Han'a gönderilen prenses beklendiği gibi savaşı durdurmamıştı. Neticede Kin İmparatorluğu Prenses'in gözü önünde Ögeday tarafından yerle bir edilmiştir (Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 226, 326-327, 428; Reşideddin, 1998, C. I., s. 148/dp.4, 221, 290; Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 169-170; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2018, s. 197-198; Krause, 1922, s. 32-33; Broadbridge, 2019, s. 94; Chih-Ch'ang, 1931, s. 71; Ch'un, 2019, s. 157; Grousset, 2015, s. 240).

Cengiz Han'ın torunu Kubilay tarafından kurulan Moğol Hanlığı da Cengiz Han'ın Çin siyasetini evlilik ilişkileri bağlamında sürdürmüştü. Birkaç kuşak sonrasına dahi etki etmiş olan Cengiz Han, Asya toplumunu bu şekilde kendine vasal yaparken torunları da benzer siyasetle Koreliler gibi pek çok milleti kontrol altında tutmayı başarmışlardı.⁵

5- Asya'dan batı istikametinde İstanbul'a, doğu istikametinde ise Kore'ye kadar at koşturmuş olan Moğollar, pek çok sahada olduğu gibi siyasi sahada da kadın ve evlilik ilişkileri üzerinden çeşitli milletlere hükmetmesini bilmişlerdi. Kadını dünya siyasi tarihinde belki de hiç bu kadar aktif ve misyon sahibi olarak görmemiştik. Özellikle Cengiz Han'ın bu yöndeki uygulama ve telkinleri Moğolları tüm şubeleriyle diplomatik ilişkilerde kadın figürünü öne sürmeye zorlamıştır. Bu alışkanlığa devam eden Yuan Moğolları veya diğer adıyla Kubilay Hanlığı da 13 yüzyıl istilalarında zarar gören Korelileri kendilerine vasal yapmanın yolunu yine evlilik ilişkilerinde aramıştır. 28 yıl süren Moğol-Kore müca-

Cengiz Han'ın Türk Boylarıyla Olan İlişkilerinde Kadın

Moğolistan ve Çin coğrafyasında çeşitli boylarla yapılan evlilikler Cengiz Han'ın gücüne güç katmakla kalmamış pek çok boy bu şekilde itaat altına alınmıştı. Barlas kabilesinden Kubilay Noyan, 1211 yılında Cengiz Han tarafından Karluklara gönderilince, Karluk başbuğu Arslan Han kendiliğinden Cengiz Han'a tabi olmuştu. Onun bu tavrından memnun olan Cengiz Han bir nevi onu mükâfatlandırmak için kızı Alaha/Alaka Beki'yi ona eş olarak gönderdi. Diğer kabilelerle olan evliliklerden farklı olarak Cengiz Han bir boyu itaat altına almak gayesiyle değil kendisine müttefiklikte yarar gördüğü bir boyu onurlandırmak için dış politikasında evlilik yolunu tercih etmişti. Diğer bir Karluk beyi olan Almalık yöneticisi Özer'i de Güçlüg'le giriştiği mücadelelerden elde ettiği başarılar nedeniyle taltif etmek için Cuci'nin kızıyla nişanlayacağını belirten Cengiz Han, onun öldürülmesinden sonra oğlu Sıknak (Suktay) Tekin'i Almalık'a yönetici atamıştı. Hilatlar gönderip Sıknak'ın idaresini onaylayan Cengiz Han, onun itaatten ayrılmasını önlemek için onu Cuci'nin kızlarından birisiyle nişanlamayı uygun gördü (Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 110, 427; Reşideddin, 1998, C. I., s. 78, 213, 290; Krause, 1922, s. 30; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2018, s. 188; Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 159; Cüveynî, 1999, s. 115-116; Erdoğan, 2020, s. 76).

Karluklara benzer bir politika da Uygurlara uygulayan Cengiz Han idaresindeki Moğollar, bu şekilde ordularında ve idaresinde görev alacak olan toplulukları kendilerine tabi hale getiriyor ve başarılarında onlara da pay veriyorlardı. Cengiz Han oluşturmaya çalıştığı dünya imparatorluğunun halkını da çok geniş bir kitleden müteşekkil bir hale getirmenin çabası içerisindeydi. Uygurlar da bu toplumun içerisinde yer alacaklardı. Barçuk Tigin döneminde Karahıtaylara bağlı olan Uygur halkı giderek güçlenince Karahıtayların naib ve memurları

---

delesinin sonu ancak Kore Kralı Wang Cheol'in (Ko-tjong-Ko-jang) oğlu Wang Chon'u (Wen-tjong) Moğol başkentine rehlin göndermekle gelmişti. Ayrıca Kral Wang oğlu için Kubilay Han'dan bir Moğol prensesi istediye de bütün kızlarının evlendiğini öne süren Han'dan olumsuz yanıt almıştı. Fakat 1271 yılındaki resmi elçilik heyetiyle birlikte yapılan ikinci teklife olumlu cevap veren Kubilay Han, küçük kızı Kutluk Gelmiş'i gelin olarak gönderdi. Fakat prensesin yaşının 13 olması nedeniyle izdivaç 3 yıl ertelenmişti. O zamanın şartları 16 yaşında evliliğe onay vermiş durumdaydı. Kore Kralı Ch'ungson'un (Wang Won 1298/1309-1313) biri Jin Gim'in torunu ve Ganmala'nın kızı Moğol prensesi Botaşirin diğeri ise Yesujin olmak üzere iki Moğol kadını evlenmesi aradaki ilişkilerin evlilik yoluyla devam ettiğini göstermektedir. Korelilerle Moğollar arasındaki evlilik ilişkilerine dair daha fazla bilgi için bkz. (Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 638; Reşideddin, 1998, C. II., s. 439-440, 445, 448; Zhao, 2008, s. 180-184, 187, 189-198; Hulbert's, 1905, s. 204, 207, 210-212; Grousset, 2015, s. 297; Rossabi, 2015, s. 93-94, 169; Şen, 2020, s. 1519-1541).

öldürerek Cengiz Han'a tabiiyet bildirmişlerdi. Cengiz Han'la Uygur İdikut arasında geçen elçilik görüşmelerinde Cengiz Han; *"Kızımı vereyim, beşinci oğul olasın, İdikut altın gümüş ile büyük-küçük incilerle diba, sedef işlemeli damasko kumaşlarıyla ve ipekli kumaşlarla buraya gelsin."* şeklinde haber göndermişti. Cengiz Han kızını vererek beşinci oğul yapmak istediği İdikut'a durumu bildirmesi Uygur cephesinde büyük sevince neden oldu. 1211 yılında Kerulen Nehri yakınında pek çok hediyeyle Cengiz Han'ın huzuruna çıkan İdikut'un sarf ettiği sözler oldukça ilgi çekicidir. Kendisini halkından biri olarak kabul etmesi durumunda Cengiz Han'ın dört oğulunun arkasından takip ederek Moğollara köpek ve atların sahibine hizmeti gibi hizmet edeceğini ve bağlı kalacağını belirtiyordu. Kadim Türk yurdunun artık Moğolların eline geçmesine neden olan Uygurlar, Cengiz Han'ın mahirane dış politikası ve evlilik ilişkileri sayesinde Moğolların bir parçası haline geliyordu. Burada Cengiz Han'ın İdikut'a eş olarak verdiği kızı Al Altun Beki'ye verdiği nasihat ise onun evlilik müessesesini dış politikada nasıl kendi lehine kullandığını açıklar niteliktedir. Öyle ki kızına, hatunların üç eri arasında en önemlisinin altın devlet olduğunu sonrasında arı bir ad ve üçüncü olarak da eşi olduğunu söylemesi, başka millete gelin giden kızlarının yine Moğol devleti için çalışacağını tembihlemesiydi (Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 107-108; Reşideddin, 1998, C. I., s. 76, 213, C. II., s. 290; Cüveynî, 1999, s. 98; Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 159-160; Ögel, 2002, s. 12-14; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2018, s. 189; Krause, 1922, s. 30). Cengiz Han kızlarını evlendirmedeki temel amacının adeta onların bir Moğol ajanı olarak yabancı devletlerde çalışması olarak nitelemişti. Altın devletin menfaatleri bu evliliklerin temel gayesiydi.

Cengiz Han, düşman pek çok kavimle savaşmış veya evlilik yoluyla ilişkiler kurmuşken, Cengiz Han'ın atalarının katili ve baş düşmanı olan Tatarların yaşamasına müsaade etmemiştir. Döneminde güçsüz olan Tatarların tamamen yok edilmesini emreden Cengiz Han, onlardan hiç kimseyi hayatta bırakmamakta kararlıydı. Moğollar aldıkları karar gereği Tatarların dingil başı çivisinden uzun olanları öldürüldü, geri kalanlar ise köle yapıldı. Tatarların bu şekilde hâkimiyete alınmasından sonra onlardan Yeke-çeren'in kızı Yesügen Hatun'u kendisine eş olarak alan Cengiz Han, ona iltifat edince, Yesügen Hatun; *"İstersen beni eş olarak alabilirsin ancak ablam Yesüy benden daha güzeldir, bu karmaşada ne tarafa gittiğini bilmiyorum."* dedi. Cengiz Han ise o halde onu aratayım diye cevap verdi. Ayrıca ablası geldiği takdirde yerini ona bırakıp bırakmayaca-

ğını sordu. Yesügen ise ablası geldiği takdirde Han'ın istemesi durumunda seve-
rek yerini ona bırakacağını belirtti. Yesü Hatun'un kocası kaçmış ve ormanda
Moğol askerleri tarafından yakalanıp Cengiz Han'a getirildi. Cengiz Han onun
güzelliğini beğenince kendisine eş olarak aldı. Yesügen Hatun ise mevkiini abla-
sına bırakarak daha aşağı bir mevki aldı. Cengiz Han'ın abisi Kasar ve pek çok
Moğol komutanı ayrıca bozkırdaki pek çok kabile de Tatarlarla evlilik yapmış-
lardı (Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 62-63, 67, 226-227; Reşideddin, 1998, C. I., s.
46-48, 148; Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 82-84; Moğolların Gizli Tarihçesi,
2018, s. 116-118). Cengiz Han'ın Tatarlarla olan bu ilişkisi diğer kabilelerle
olan evlilik ilişkisinden farklıydı. Diğer kabilelerle olan ilişkilerinde müttefik-
lik, dostluk veya egemenlik altına alma düşüncesi öne çıkarken Tatarlarla olan
evliliğinde bunlardan hiçbiri yoktu. Zaten Cengiz Han, Kasar'a öldürmesi için
Tatarlardan bir grup göndermişti. Kasar, Tatarlı eşinin yalvarmasıyla bu grubun
sadece yarısı olan yüz kişiyi öldürmüştü. Cengiz Han'ın Tatar toplumuyla her-
hangi bir yakınlık veya siyasî ortaklık düşünmediği, Tatarları affeden Kasar'a
kızmasından anlaşılmaktadır (Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 62; Reşideddin, 1998,
C. I., s. 46). Bu durumda Cengiz Han'ın Tatarlarla olan evlilik ilişkisine dair
geriye kalan tek seçenek Tatar hatunlarının güzelliğiyle alakalıydı.

İlhanlılar döneminde ise Abaka Han (1265-1282) ile Tatar Nukdan Hatun
arasındaki evlilik farklı değerlendirilebilir. Cengiz Han'ın Tatar olan eşleriyle
akraba olan Nukdan Hatun, Abaka Han'ın pek çok eşinden biri olan Durci
Hatun'un ölümünden sonra onun yerine geçmiştir. Cengiz Han'ın güzellik anla-
yışıyla başlayan Tatarlarla evlilik ilişkisi İlhanlılarda da devam etmiştir (Reşî-
düddîn, 1983, C. I., s. 67, 404; Reşideddin, 1998, C. I., s. 49, 276; Reşîdüddin,
2013, s. 75, 176).

İLHANLI DIŞ POLİTİKASI VE KADIN

Doğu Roma-İlhanlı Diplomasinde Hanedanlar Arası Evlilik

Dönemin iki güçlü devleti sayılabilecek İlhanlılar ve Doğu Roma İmpara-
torluğu, biri doğunun diğeri batının temsilcisi olarak pek çok alanda diplomatik
ilişki kurmuşlardır. Ön Asya'nın 13. yüzyılında derin izler bırakan bu ilişkile-
rin başında şüphesiz iki hanedan arasındaki evlilikler oldukça ilgi çekicidir. Bu
dönemde Hindistan'dan Akdeniz'e, Azerbaycan ve İran'a hâkim olan Hülagü
liderliğindeki İlhanlılar, Kıpçak Türklerinin çoğunu kontrol eden ve Eyyûbile-
rin yerini alan Mısır merkezli Memlûklüler, Doğu Avrupa ve Rusya'da Moğol

uzantılı Altın Ordalılar, İstanbul merkezli Romalılar ve Anadolu'nun hala tek hâkimi Selçuklular, Orta Çağ'ın siyasi ilişkilerin en karmaşık olduğu dönemde egemenliklerini sürdürebilmek için pek çok değişik politika izlemişlerdir. Bir taraftan Kıpçakların daha güçlü ve kalabalık gelmesi onları kontrolde zorlanan Memlûk Devleti'yle Altın Orda arasında siyasî yakınlaşmayı mecburi kılmıştı. Ancak Altın Orda ile Memlûk yakınlaşmasından rahatsız olan İlhanlılar, iki devlet arasındaki tek bağlantı olan deniz yolunu da kontrol etmek istiyordu. Bunun için öteden beri deniz yollarını hem askerî hem de ticarî anlamda yakından tanıyan ayrıca boğazların kontrolüyle Karadeniz ve Akdeniz deniz trafiğinin anahtarını elinde bulunduran Doğu Roma, İlhanlıların ittifak kurması gereken devletlerin başında gelmekteydi. İmparator VIII. Mihail'in alacağı tavır iki devlet arasındaki ilişkilerin de seyrini belirleyecekti. VIII. Mihail ya İlhanlı tehdidini göze alıp Altın Orda-Memlûk ittifakına katılacak ya da Hülagü ile arayışı iyi tutacaktı (Yuvalı, 1985, s. 111-121, 114; Başstav, 2015, s. 22-23).

Memlûklülerin kuzeyden getireceği kölelere, Altın Orda'nın ise doğunun kumaşlarına ihtiyacı vardı. Bu alışverişin gerçekleşmesi ise tamamen İmparator VIII. Mihail'in iznine bağlıydı. Bu ilişkiler İlhanlı tahakkümündeki Anadolu'nun batısını kontrol eden Türkiye Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus'u da ilgilendiriyordu. Ancak bu siyasî karmaşa içerisinde İmparator VIII. Mihail'in İlhanlılardan çekiniyor olması üçlü ittifakı ve deniz trafiğini tehlikeye sokuyordu. Bu hassas dönemi en az kayıpla atlattırmak isteyen İmparator VIII. Mihail, İstanbul'da Pantokrator manastırı başpapazı (Archimandrit) Prinkips Theodosios Villehardouin'in başkanlığındaki bir heyeti Hülagü'ye, diğer bir heyeti ise Memlûk Sultanı'na gönderdi. VIII. Mihail, İlhanlılarla olan ilişkileri ancak evlilik yoluyla sağlam bir temele oturtacağını düşünüyordu (Byzantine Monastic, 2000, s. 726; Pachymeris, 1835, s. 174-175; Historie Constantinople, s. 103-104; Pachymeres, 2009, s. 39; Keçiş, 2011, s. 341-342; Nicol, 2016, s. 102; Ramos, 2017, s. 219).⁶ VIII. Mihail bir yandan Türk tehdidini ortadan kaldırıp imparatorluğun doğu sınırını güvence altına almak diğer taraftan Memlûk-Altın Orda ittifakının karşısında yer alan İlhanlıları hesaba katmak zorundaydı. Artık onun çevreyle kuracağı ilişkilerde dinî veya etnik önyargıların hiçbir önemi yoktu. Hülagü ise kapsamı genişleyen Memlûk-Altın Orda ittifakının

6- 1261 yılında gönderilen heyet zaman zaman 1265 yılında Kraliçe Maria'yı Hülagü ile evliliği sırasında kendinse eşlik eden sefaret heyetiyle karıştırılmaktadır. Bununla başlıca sebebi iki heyetinde başında Prinkips'in olmasıdır (Spuler, 2011, s. 76).

yanı sıra Ayn-ı Câlût ve Terek Savaşı gibi iki mühim hadisenin sonuçlarını göz önünde bulundurmak zorundaydı. Onun İran'daki yeni devletinin tek avantajı kendisini yakından tanıyan Hristiyan dünyasıyla yaptığı ittifaklardı.

Doğu Roma sarayının İlhanlılarla yapacağı ittifakta önemli payı olan akrabalık ilişkileri 4 veya 5 Romalı prensesin İlhanlı sarayına gönderilmesiyle sürdürülmüş durumdaydı. Bu prensesler hakkında çok bir bilgi mevcut değilse de imparatorların gayrı meşru ilişkiden dünyaya gelen kızları olduğu kesindi. Buna rağmen Hristiyan inanışlarına göre vaftiz edilmiş ve kraliyet kanı taşıyan bu kızların çok eşli budist ve putperest Moğol hanlarına gelin gitmesi başlı başına bir sorun olarak Doğu Roma sarayında dedikodulara neden oluyordu (Runciman, 1960, s. 46; Connor, 2011, s. 291-292).⁷ İmparatorluk hukuku buna müsaade etmese de VIII. Mihail'in Maria ve Euphrosyne isimli gayrı meşru kızları sayesinde müttefik bulması, 13. yüzyıl Ön Asya siyasetinde evlilik ve kadının etkilerini gözler önüne sermektedir.

VIII. Mihail, 1224-1307 yılları arasında İstanbul'da yaşayan, Diplovatzoï (Diplobatatzina/Diplobatatzes) ailesine mensup metresinden doğan kızı Maria'yı keşiş soyundan geldiği için Prinkips Theodose eşliğindeki muhafız birliğiyle birlikte İlhanlı merkezine gönderdi. Gelin alayının yanında çadırdan seyyar bir kilise ve dinî törenler için değerli şarap ve vazolar vardı. Alayın özel araçları kutsal hac resimleriyle süslenmiş ve pek çok azizin refakatiyle tamamen dinî bir kisveye bürünmüştü. Bu kabile sadece bir gelin alayı anlamına gelmiyordu. 1265 yılı kış mevsiminde İstanbul'dan Tebriz'e doğru yola çıkan gelin adayı aynı zamanda bu iki merkez arasında siyasî ve askerî bir bağ kuracaktı. Ancak Hristiyanlarla kuracağı ittifak sayesinde Mısır üzerine yürümeye hazırlanan Hülagü'nün ölüm haberi olayların seyrini değiştirdi. Maria Palaiologina ve beraberindekiler bu haberi şubat ayında Kayseri civarındayken almışlardı. Antakya Ortodoks Patriği Euthymius da haberi getirenler arasındaydı. Doğu Roma ile İlhanlılar arasındaki ittifakın en önemli parçası olan Maria, Hülagü'nün oğlu ve halefi olan Abaka ile evlendi. İki devlet arasındaki ilişkilerin rayına oturması neticesinde Abaka, 1267-1268 yılında kayınpederi VIII. Mihail'e elçilik heyeti gönderdi. Tebriz'de düğün merasimi sırasında Prinkips başkanlığındaki heyet-

7- VIII. Konstantios'un imparatorluk kurallarına dair kaleme aldığı eserinde, Hristiyan olmayan bir milletten kraliyet ailesi olarak kız alıp vermek kabul edilemez bir hata olarak belirtilmiştir. Böyle yapanlar yabancı görülür ve aforoz edilir. Çünkü bu tarz bir davranış imparatorluk hukukuna aykırı bir davranıştı. Farklı geleneklerden imansız veya vaftizsiz bir milletle evlilik ilişkisi kurulamayacağına dair tehdit dolu emir, Ayasofya kutsal masası üzerine kazanarak yazılmıştır (Konstantin, 2020, s. 45-47).

tin yapmış olduğu anlaşma ve kapsamı da muhtemelen Abaka'nın gönderdiği heyetle İstanbul'da görüşülüp kesinleştirilecekti (Pachymeres, 2009, s. 39-40; Ramos, 2017, s. 219-222; Byzantine Monastic, 2000, s. 1244; Hayton, 2015, s. 120; Abû'l-Farac, 1999, C. II., s. 585; Runciman, 1960, s. 48-49; Vardan, 1937, s. 237, 242; Runciman, 2008, C. III, s. 272; Nicola, 2017, s. 193; Spuler, 2011, s. 78-79).⁸

Prences Maria babasının çıkarları pahasına İlhanlı sarayına gelin gitse de Moğol geleneği olarak belli kabilelere mensubiyeti olmadığı için kral kızı olsa dahi birinci hatun mevkiine yükselemedi. Sadece kuma-cariye anlamına gelen despina unvanı alabildi. Bu isim Doğu Romalılarca metres anlamında kullanılmaktaydı (Pachymeris, 1835, s. 174,175; Pachymeres, 2009, s. 105; Keçiş, 2011, s. 341-342; Connor, 2011, s. 430; Nicol, s. 102, 175; Hopwood, 2002, s. 145-156). Romalılar onu Despina Mougoulion yani Moğol despinası olarak tanıyordu. Despina Mougoulion'un Tebriz sarayındaki etkisi 13. yüzyıl Ön Asya tarihinin en mühim olaylarından birinin onun Abaka'yla evliliği olduğunu göstermektedir. Hristiyan olmasa da Abaka'nın bu dine olan hisleri Ön Asya diplomasi dengelerini Hristiyanlar lehine değiştirdi. Mısır, Şam ve Asya'daki Müslümanlarla olan savaşların belki de temel sebebi Hristiyan sever Abaka'nın Roma gücüyle iktidarını devam ettirme düşüncesiydi. Çin'den İran'a ulaşan yolun yanı sıra Akdeniz üzerindeki ticaretin Hristiyan egemenliğindeki Trabzon, Ayas, İstanbul ve Trablus gibi merkezlerle olan bağlantısı, evliliğin bu dönemdeki dış politikaya etkisini anlamamıza önemli ölçüde katkı sağlamaktadır (Beyânî, 2015, s. 53-54).

Moğolların Romalılarla yaptığı ikinci evliliğin Gazan Han döneminde olması 13. yüzyıl siyasî olaylarını Müslümanlar lehine değiştirdi. Bu dönemde İlhanlılar Gazan Han'ın reformlarıyla İslâmiyet'i tercih etmişlerdi. Öyle ki

8- İnançlarına bağlı biri olarak yanında getirdiği seyyar kiliseyle dolaşan Maria, Ya'kübiler için kullanılacak olan kilisenin tezyini için İstanbul'dan nakkaşların gelmesini emretmişti. Hatta Abaka'yı da Hristiyan olması yönünde dönüştürmeyi planlıyordu. Abaka'nın üvey annesi Dokuz Hatun'un arkadaşlarından olan Müverrih Vardan, kayıtlarında Abaka'nın ancak vaftiz olduktan sonra evlenebileceğini belirtmiş olması Abaka'nın vaftiz edildiği şeklinde şüyu bulmuştu. Ancak Abaka'nın din değiştirdiğine dair kesin bir delil yoktur. Sadece Step'annos Orbelyan'ın onun hakkında Hristiyan sever demesi dahi onun bu dinin mensubu olmayıp sadece bir seveni olduğunu doğrulamaktadır. Babası Hülâgü gibi vaftiz edilmeyi asla kabul etmeyip Budist geleneklerini sürdürmeyi tercih etmiştir. (Beyânî, 2015, s. 54; Spuler, 2011, s. 236-237; Vardan, 1937, s. 240-242; Kiragos, 2009, s. 87; Hayton, 2015, s. 121; Runciman, 1960, s. 49-50; Step'annos, 2015, s. 215).

İlhan unvanı yerine sultan unvanı kullanan Moğollar, bu dönemde de Doğu Roma ile ilişkilerini iyi tuttular. II. Andronikos'un (Fasilyus) Osman Bey ve ona bağlı Türklerle girdiği mücadele onu Gazan Han'a yakınlaşmaya itmişti. Türklerle arkadan saldırması karşılığında gayri meşru kızlarından birini yeni Müslüman olmuş olan İlhanlı sarayına gelin olarak gönderecekti. Gazan Han aslında önemli bir ayrımın eşliğindeydi. İstanbul'dan gelen elçiler İslâm padişahı olarak hitap ettikleri Gazan Han'ın himayesine girmeyi ve kızını Han'a gelin vermeyi vadeden İmparator II. Andronikos'un haberini getirdiklerinde Han buna oldukça olumlu yaklaşmıştı. Kendisinde İslâm padişahı yakıştırmayı yapan Romalıları kendi himayesine almanın tek yolu evlilik olmasa da Gazan Han Ön Asya'nın egemenliğini kendi elinde toplamak için Roma desteğine ihtiyaç olduğunu bilmekteydi. Doğu Roma ise Osmanlı Türkleri karşısında ancak İlhanlı desteğiyle başarılı olabilirdi. Evlilik ilişkileri bu kez de İstanbul'la İran arasındaki siyasetin temel faktörlerinden biri haline gelmişti. Adını bilmediğimiz bu prensesin gerçekten İmparatorun kızı olup olmadığına dair şüphelere rağmen Gazan Han evliliğe olumlu baktı. Böylece halası Maria Palaiologina'nın (Despina Hatun) toprakları kendisine çeyiz olarak verilen Roma Prensesi İran'a doğru yola çıktı. Fakat bir İlhanlı Han'ı daha kendisine İstanbul'dan evlilik için gönderilen prensesle evlenemeyip vefat etmişti. Roma kaynaklarının yanı sıra İlhanlı kaynaklarında da prensesin ismine dair herhangi bir bilgiye tesadüf edilememektedir. Yalnız Kâşânî'nin kayıtlarında evlilik için gelen kızın adının Tespina (Despina) olduğu ve Olcaytu'nun on ikinci hanımı olduğu kaydedilir. Bu hanımdan Olcaytu'nun çocuğu olmamıştır (Reşîdüddin, 2013, s. 292; Kâşânî, 1969, s. 8; Örs, 1992, s. 53; Benâketî, 1969, s. 473; Mu'izz al-ansâb, 2006, C. III, 76 b, s. 513; Pachymérès, 1984, s. 240; Pachymeres, 2009, s. 94; Runciman, 1960, s. 50).

Olcaytu'nun *eşleri arasında yerini alan Roma prensesinden başka*, II. Andronikos'un kız kardeşi ve Abaka Han'ın dul eşi olan Maria Paleologina diğer adıyla Despina Hatun, başlarda kilisesinde inzivaya çekilmişken aktif olarak devletlerin dış politikasının belirleyici olmak için birtakım girişimlerde bulundu. İlk girişiminden biri Osman Bey'e karşı takındığı tehditkâr tavidir ki, zaten batı sınırı sıkıntıda olan Doğu Roma'yı daha da zora sokmuştu. İç bölgelerden yaklaşık otuz bin Türk bu sınıra kaydırıldı (Pachymérès, 1984, s. 369; Pachymeres, 2009, s. 109; Runciman, 1960, s. 51; Connor, 2011, s. 431; Nicol, 2016, s. 175).

Moğolların Altın Orda kanadında da Doğu Roma sarayıyla kurulan evlilik ilişkileri dönemin diplomasisinde belirleyici unsurlardan biri oldu. Abaka ve

Olcaıtu'ya yani İran'a gönderilen prenseslerden başka Nogay, Tokta ve Özbek Han'a yani Rusya'nın güneyindeki Altın Orda Hanlığı'na gönderilen prenslerle Roma sarayından muhtelif Moğol saraylarına gönderilen hatun sayısı beş olmuştı. Bu evliliklerin ilginç olan tarafı Özbek Han'a verilen prenses dışında diğer dördünün imparatorların gayrı meşru kızları oluşuydu. Romalıların hanedan dışı evliliklerde gayrı meşru kızları kullanması devlet geleneklerine ne kadar uygunsa çok eşli Moğolların gelenek ve anlayışına o kadar uygundu. Her iki taraf açısından da çocuğun annesinin kim olduğu meselesi sorun teşkil etmiyordu. Hatta Müslüman olan Gazan Han bile kendisine hatun olarak gönderilen kızın nesebine dair Pachymérès'in ima ve şüphelerini görmezden gelmişti. Gerek Müslüman gerek Hristiyan gerekse Budist olsun 13. yüzyıl Ön Asya'sında devletlerarası evlilik ilişkilerinde gayrı meşruluğun bir önemi yoktu. Pakhimeres Altın Orda'ya gönderilen kızların en büyüğünün Euphrosyne/Euphrosine olduğunu belirtirken Nikephoros Gregoras, İrene olduğunu öne sürmektedir. Belli ki kaynaklar da bu kızların kim olduğundan ziyade dış politikadaki etkilerine yönelmişlerdi. Çünkü Doğu Roma'nın Ön Asya'da varlığını sürdürebilmesi istisnalar dışında kim olduklarını bilmediğimiz bu kızlara bağlıydı (Gregorae, 1829, s. 149).⁹

1273 ve 1279 yılında Nogay tarafından İstanbul'a gönderilen 4 bin asker Doğu Roma'nın düşmanları olan Bulgar ve Teselyalı Ioannes Sebastocratis ile savaşıyordu. Karadeniz'in kuzeyinde Moğol egemenliğini devam ettiren Nogay, VIII. Mihail'in kızı Euphrosyne ile evlenerek Doğu Roma'yı kendine müttefik yapmıştı. Euphrosyne ise arkasındaki gücü kullanarak devlet işlerinde ön plana çıkmıştı. Özellikle Bulgarların iç işlerine karışması onun Altın Orda sarayındaki gücünü göstermektedir. Hatta Bulgar tahtı için mücadele eden İvaylo'ya karşı kayınpederi VIII. Mihail'in de desteklediği III. İvan Asen'i tahta çıkardı. Asi çoban İvaylo'nun hiç şansı kalmamıştı. Ardından tören esnasında herkesin içerisinde İvaylo'yu kastederek; *"Bu adam kayınpederim imparatorun düşmanı olduğu için yaşamayı değil ölmeyi hak ediyor."* diyerek muhafızların belindeki baltayla boynunu vurdu. Euphrosyne ise zengin bir Moğol tacirinin kızı olan

9- İran'dan İstanbul'a ziyarete gelen Romalı Moğol hatunlarının burada ihtişamla karşılandığını belirten İbn Battûta, Beyelûn Hatun'un babasını ziyaret ve çocuğunu doğurmak amacıyla yaptığı İstanbul ziyaretinde taht salonunda protokolde yer almasına değinerek bu hatunların devlet için önemine de dikkat çekmiştir. Anlaşıldığı üzere imparator taht salonunda oturduğu tahtının geleceğini garanti edebilmek için kızlarına bel bağlamıştı. (İbn Battûta, 2010, C. I., s. 486, 499-503).

aynı zamanda adaşı olan Euphrosyne'yi fakir Bulgar prensi Svetoslav'la evlendirerek Bulgar sarayını hem maddî hem de siyasî gücüyle tahakkümüne aldı (Gregorae, 1829 s. 149; Pachymeres, 2009, s. 60-61; Pachymérès, 1984, s. 149; Pachymeres, 1729, s. 69; Vásáry, 2015, s. 92-97; Eastmond, 2012, s. 106, 113-114; Pachymeris, 1835, s. 468; Runciman, 1960, s. 46; Ostrogorsky, 2006, s. 427, 459).

13. yüzyıl sonlarına doğru Altın Orda Hanı Tokta ile Nogay arasındaki mücadele Doğu Roma'yı da etkileyecekti. Hanedan üyesi olmakla birlikte hiçbir zaman Moğol Han'ı olamayan Nogay her ne kadar Altın Orda Hanlığı'nın, kendi politikalarına uygun olarak yönetilmesini sağlasa da bir yerden sonra taht mücadelesi kaçınılmazdı. Doğu Roma İmparatoru II. Andronikos ise bu mücadelede Roma damadı olan Nogay'la Tokta Han arasında kalmıştı. Tokta Han'ı kendisine damat yaparak bu iklimden kurtulabileceğini ve her şartta dostluğun devam edebileceğini düşünen İmparator bu sebeple evlilik dışı olan kızı Maria'yı Tokta Han'a eş olarak gönderdi (Pachymérès, 1984, s. 294; Pachymérès, 1999; Pachymeres, 2009, s. 71; Connor, 2011, s. 431).¹⁰ Tokta Han ise Nogay'la olan mücadeleye yoğunlaştığından evlilik teklifini kabul etmekle birlikte tören işlerini erteledi. Maria, İstanbul'da birkaç yıl kaldıktan sonra Tokta Han tarafından tekrar eş olarak istendi. II. Andronikos hediyeler ve mahiyetiyle birlikte kızını Tokta Han'a göndererek bir kez daha Moğol desteğini arkasına almış oldu.

Tüm bu evliliklere bakıldığında gerek Moğolların gerekse İlhanlıların Doğu Roma ile kurdukları siyasî evlilik ilişkileri daha çok Doğu Roma'nın elini güçlendirmişti. Kendilerine belki kısa vadede yarar sağlasa da Moğol askerleri bu ittifaklar nedeniyle Doğu Roma'nın sınır muhafızları konumuna düşmüştü. Üstelik bin yılı aşkın devlet tecrübesine sahip olan Romalılar bunu gayrı meşru kızlarıyla yapmıştı. Zamanın süper gücü olmalarına rağmen devlet geleneğinden kopuk, diplomasi bilgisinden mahrum ve dış politikasını sadece yağma ve katl üzerine kurmuş olan Moğollar Romalıların gayrı meşru kızları karşısında da pek bir siyasî maharet gösterememişlerdir.

10- Bu evlilikle ilgili kaynaklarda bazı çelişkiler mevcuttur. Kaynakların bir kısmına göre Tokta Han'ın evlendiği kız ileride Özbek Han'ın eşi olacak olan Beyelün Hatun'dur. Özbek Han'ın üçüncü eşinin Beyelün Hatun olduğunu belirten İbn Battûta bu kızın Doğu Roma İmparatoru'nun kızlarından biri olduğunu kaydetmiştir. İbn Battûta'nın Altın Orda'yı ziyaret etmiş olması bu kayda güvenmemizi gerektirmektedir ancak burada vakianın kroniğine aykırı bazı yanlışlıklar mevcuttur. Bunun en önemli ispatı ise; Beyelün Hatun'un İstanbul ziyaretinde kendisini o sırada imparator olan III. Andronikos'un karşılamış olması ve Özbek Han'ın eşi olan Beyelün'la Tokta Han ve II. Andronikos'un tarihsel bir bağının olmayışdır (Runciman, 1960, s. 47; Ramos, 2017, s. 225; İbn Battûta, 2010, C. I., s. 478-486, 497-515).

İlhanlıların Selçuklularla İlişkilerinde Evlilikler ve Akrabalık İlişkilerinin İlhanlı Diplomasisindeki Yeri

Moğolların istilalar sonrası sergiledikleri parçalı yönetim, Altın Orda'yı kuzeyde İlhanlıları ise doğuda hâkim kılmıştı. Bu iki coğrafya arasında Selçukluların ve çeşitli Türkmen gruplarının hayatta kalma mücadelesi onları Altın Orda'da Berke Han döneminde siyasî evliliklere mecbur bırakmıştı. Köseadağ yenilgisinin etkileri Anadolu'yu kasıp kavururken felaketin baş sorumlularından biri olan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Kilikya Ermeni Kralı'na sığınan anne ve kız kardeşi Ermeni Kral Hetum'dan teslim alınıp Sayın (Batu) Han'a getirilmişti. Bu süreçte Doğu Roma'ya esir düşen II. İzzeddin Keykâvus, Berke Han'ın eşi olan halasının teşvikiyle esaretten kurtulmayı umuyordu. II. İzzeddin Keykâvus'un halası, açıkça Berke Han'ı asker gönderip yeğenini Frenklerin elinden kurtarmaya zorluyordu. Selçuklularla Moğollar arasında var olduğu kesin olan bu evlilik ilişkisinin tarihine yani dair yani II. İzzeddin Keykâvus'un esaretten kurtarılmasında önemli rol üstlenen bu kadın hakkında kayıtlarda herhangi bir bilgiye tesadüf edilmemektedir. Yine de Selçuklu ve Ermeni kaynakları incelendiğinde bu kadının I. Alâeddin Keykubad'ın eşi Hautun Hatun'dan dünyaya gelen kızı olma ihtimali akla yatkın gelmektedir. Dolayısıyla Ermeni Kralı Hetum'a sığındıktan sonra Altın Orda merkezine götürülen ve Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kız kardeşi olan kadın Berke Han'la evlendirilmişti. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kız kardeşi Köseadağ Savaşı'ndan sonra annesiyle birlikte, yanlarına köle, cariye ve değerli eşyalar alarak Kilikya Ermeni Krallığı'na iltica etmiş, Moğolların Kral Hetum'a; "*Mültecileri bize teslim et. Aksi takdirde bizimle akdetmiş olduğun dostluk bir yalandan ibaret olacaktır.*" şeklinde tehditkâr bir haber göndermesi sonucu Moğollara teslim edilmiştir. Moğol gelenekleri icabı bu şekilde ele geçirilen düşman hanedanın kadın üyelerinin Han'a takdim edilmesi kuralı muhtemelen Selçuklu Sultanı'nın kız kardeşi içinde uygulanmıştı. İsmi bilmediğimiz bu Selçuklu hatunun Berke ile olan evliliği rızaya dayanmasa da diplomatik ilişkilerin seyrine yaptığı etki ve ilk olma özelliği bu ilişkiyi önemli yapmaktadır (Aksarayî, 2000, s. 57; Simbat, 1946, s. 80, 86; Kiragos, 2009, s. 52; Abû'l-Farac, 1999, C. II., s. 542-545; İbn Bibi, 1996, s. 270; Galstyan, 2005, s. 183; Burgu, 2011, s. 190-191).

II. İzzeddin Keykâvus, Berke Han'ın eşi sayesinde Doğu Roma'dan kurtarılmasından sonra Han'a getirilmiş ve Han ona kızlarından Urbay Hatun'u eş olarak vermiştir. II. İzzeddin Keykâvus bundan sonra idaresine verilen Suğ-

duk'ta on dört yıl hüküm sürdükten sonra geride üç çocuk bırakarak vefat etmiştir. Onun ölümünden sonra Sultan Mesud, Moğol geleneği icabı Berke Han'ı kızı ve II. İzzeddin Keykâvus'un eşi olan Urbay Hatun'la evliliğe zorlanmıştır. Her ne kadar Moğollarca bunda bir beis gözükmese de İslâm şeriatına göre Sultan Mesud'un üvey annesiyle böyle bir evlilik gerçekleştirilmesi mümkün değildi. Bu sebeple Sultan Mesud Kırım limanından yola çıkarak deniz yoluyla Anadolu'ya geldi.¹¹ Urbay Hatun da mallarını toplayarak aynı yolla Sultan Mesud'un ardından Anadolu'ya geldi. Ancak zorlu geçen yolculukta serveti korsanlar tarafından gasp edilmiş bir şekilde Samsun'da karaya çıktı ve Amasya'da Toruntay'ın eşi Gürcü Hatun'a misafir oldu. İlginçtir ki Sultan Mesud kilometrelerce yol kat edip bu bidatten kaçsa da netice de Urbay Hatun'la evlenmeye mecbur kalarak Moğol geleneğine boyun eğmişti. Köseadağ'da alınan yenilginin olumsuz etkileri hala devam etmekte, Selçuklu hanedanı evlilik alışkanlıklarını gerek İslâm'a gerekse Türklüğe aykırı olarak değiştirmek zorunda kalmıştı. 1290 yılında Sultan Mesud'un yeni eşi Urbay Hatun İlhanlı Hanı Argun'un mahiyetinde Selçuklu emîrleriyle birlikte Konya'ya geldi. Moğolların öteden beri bir devleti tabi hale getirmek veya tabi bir devleti merkezden kontrol edip kendi çıkarları doğrultusunda müttefik yapmak anlayışı, dış siyasetlerinin bir parçası olarak, evlilik ilişkileriyle sürdürülebiliyordu. Konya'daki Urbay Hatun'un rolü de tam olarak buydu (Selçuknâme, 2014, s. 60; İbn Bibi, 1996, s. 699, Aksarayî, 2000, s. 57; Ömerî, 2014, s. 403,404; Togan, 1981, s. 269; Turan, 2011, s. 598; Grousset, 2015, s. 398; Melville, 2009, s. 51-102, 77; Bal, 2005, s. 295-310; Nicola, 2017, s. 115-116).

Dönemin önemli akrabalık ilişkilerinden biri de yine Selçuklu hanedan üyelerinin evlilik hayatlarıyla ilgilidir. Sultan Mesud'un Kırım'dan kaçmasının ardından orada kalan Rükneddin Geyûmers isimli kardeşi Argun Han zamanında Kastamonu'ya gelmişti. Üzerindeki Moğol tahakkümüne rağmen babası hatta dedesinden kalan mirasa sahip çıkmak belki de bu mirası gasp etmek istiyordu. Ancak İlhanlılarca makbul biri olarak görünse de kardeşi Sultan Mesud'la olan geçimsizliği onu eşi ve çocuklarıyla birlikte Ereğli'ye oradan da İstanbul'a kaçmaya zorluyordu. Ailesini Doğu Roma merkezinde bıraktıktan sonra Nif'te bulunan İmparator'la görüşmek üzere yola çıkmış fakat fikrini değiştirerek Edremit taraflarına yönelerek yeni arayışlar içerisine girmiştir.

11- Mengü Timur'un Sultan Mesud'a babasının eşi Urbay Hatun'u eş olarak uygun görmesi, bu bidat ve iğrenç duruma düşmek istemeyen Sultan Mesud'u Anadolu'ya kaçmaya mecbur etmiştir (Altınordu Devleti, 1941, s. 175; Vásáry, 2015, s. 89).

Bu sırada geride bıraktığı eşi İmparator'un müsaadesiyle yanına gelmişti. Kız ise rehine tutulduğu İstanbul'da İmparator'un ona ayırdığı ödenekle hayatını idame ettiriyordu. . II. İzzeddin Keykâvus'un İstanbul'da bıraktığı oğlu Melik Konstantin vaftiz edilerek Hristiyan yapılmıştı. Baybars tarihine göre Sultan'ın üç oğlundan bir Suğdak'taki Melik Mesud diğerleri ise İstanbul'da Rumların elinde İslâm dininden habersiz yaşamaktaydı. Karasili güçlü bir Türk Beyi olan Melik İsak, Doğu Roma'nın elindeki Rükneddin'in kızıyla evlenmek istemişti. Evlilik teklifiyle birlikte kızın amcası Melik Konstantin'e ise Sultan Mesud'un yerine Selçuklu Sultanı olmayı teklif ediyordu. İmparator bu teklifin evlilik kısmını onaylarken Melik Konstantin'in sultanlığını onaylamamıştır (Baybars, 2000, s. 33; Pachymeres, 2009, s. 106-107; Togan, 1981, s. 325; Öden, 1999, s. 27). Siyasî manzarayı göz önünde bulunduran Doğu Roma sarayı evliliğe onay vererek İmparator'un çok sevdiği Melik İsak'ı bir nevi kendilerine akraba ve müttefik yapmışlardı. Fakat Selçuklu Sultanlığı'nın onaylanması işini yine de ona bırakmadıklarını Melik Konstantin'in sultan yapılması teklifini reddederek göstermişlerdi.

Selçuklularla Moğollar arasındaki ilk evlilik ilişkileri Selçukluların Anadolu şubesiyle Moğolların Altın Orda şubesi arasında gerçekleşmişti. Bu evliliğin aslında dış politikaya etki etmesinden ziyade dış politikada gerçekleşen hadiselerin bu evliliğe sebep olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Moğol diplomasisinin bir argümanı olmaktan öte Moğol geleneklerinin bir sonucu olan evlilik Selçuklulara bir şey kazandırmadığı gibi onları dinî inanışlarını dahi yok sayacak şekilde Moğol hanlarına tabi hale getirmişti. Selçuklu Anadolu'sunun bu karmaşık yüzyılında Altın Orda'dan daha ziyade dış ilişkiler daha çok Doğu Roma ve İlhanlı ekseninde şekilleniyordu. Eski Selçuklu başkentlerini ve coğrafyasını elinde bulunduran İran Moğolları sadece coğrafyaya değil aynı zamanda büyük bir Selçuklu kitlesine de hükmetmek zorundaydı. Bu hâkimiyetin en kestirme ve kolay yolu ise şüphesiz Moğolların yakinen uygulayageldikleri bir politika olarak evlilik müessesesiydi. Coğrafyanın eski hâkimleri olan Selçuklu Türklerinin Horasan'dan Mâverâünnehir'e kurdukları hâkimiyetin özellikle de Karahanlı, Gazneli ve Abbâsîler üzerine kurulan egemenliğin baş aktörü olan kız alıp verme uygulamaları Moğollar tarafından da çok iyi biline bir diplomasi hamlesiydi.

Muînüddin Pervâne'nin (ö. 676/1277) Moğol tahakkümüne karşı yeni yollar araması onu Memlûklerle yakınlaşmaya iterken İlhanlıları yeni arayışlara sevk etmişti. Özellikle Sultan Baybars'la olan mektuplaşmalarının duyulması

Abaka'yı Selçuklu Devleti'nin vasallığının devamı için yeni bir siyasî hamle yapmaya mecbur etmişti.¹² Abaka Han'ın bu bağlamda gerek oğullarını gerekse sarayın diğer prenslerini asil hanedan kızlarıyla evlendirme isteği kadim diplomasinin en temel unsurlarından biriydi. Nihayet Abaka Han, 664 (1266) yılında vefat etmiş olan Sultan IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın Fatma Hatun'dan olan ve güzelliğiyle meşhur kızı Selçuki Hatun'u 1275 yılında oğlu Argun'a istemişti. Selçuki Hatun'un ahlak ve asalet bakımından ünü Anadolu ve Şam'da şüyu bulmuş olması bu evlilik teklifini tüm coğrafyada birinci gündem maddesi haline getirmiştir. Bu bağlamda; *“Yaradılışı ve endamı güzel, yapısı meymenetli, huyu iyi, devrin seçkini, zamanının gözdesi, iffeti ve namusuyla melikelerin örneği, mümin kadınların şerefi olan ve Şehit Sultan Rükneddin'in mübarek haremının temiz iffetlerinden ve parlak incilerinden biri, düşmanı bağlayan, dünyayı elde eden, ülke bağışlayan şehzadelerinden biriyle nikâhlanma mutluluğuyla şeref lensin. Onun şerefiyle Selçuklu hanedanının bayrağının mahçesi ayyuka çıksın.”* şeklinde izahat yapan Selçuklu tarihçilerinden İbni Bibi (ö. 684/1285'ten sonra) bu evliliğin Selçukluların şanını arttıracığı kanaatindedir (Sultan Veled, 2016, s. 553-554; Yinanç, 2014, C. II., s. 279; Kaymaz, 1970, s. 144-145; İbn Bibi, 1996, s. 607-608).

Fakat Selçuklu uleması aynı fikirde değildi. Çünkü bir Müslüman kızın gayri müslimle üstelik Allah inancı olmayan biriyle evlenmesi İslâm hukukuna aykırıydı. Fakat diğer taraftan teklifin geri çevrilmesi demek Moğol ordularının Anadolu'da yeni bir katliam yapması anlamına geliyordu. Böyle bir ikilem içerisinde evlilik meselesinin dış politikada bu kadar belirleyici bir unsur haline gelmesi Selçuki Hatun'la Argun'un evlilik meselesini kadın ve diplomasi ilişkisinin tarihteki en açık örneklerinden biri haline getirmiştir. Ulemayla aynı görüşte olan Muînüddin Pervâne, tek yol olarak bir İslâm devletinin dolayısıyla Memlûk Devleti'nin himayesine girmeyi uygun gördü. Evlilik işleri çeyiz işleri bahane edilerek olabildiğince tehir edilmeye çalışılırken Sultan Baybars'la ivedi olarak görüşmeler başlatıldı. Genel kanaat Memlûk ordusunun Anadolu'yu Moğol tahakkümünden kurtaracağı yönündeydi (Kaymaz, 1970, s. 145; Yinanç, 2014, C. II., s. 280). 1276 yılında Muînüddin Pervâne'nin, Mısır ile yakınlaşmanın şüphe uyandırmasını engellemek için Selçuki Hatun'u; *“Mısırlılar gelip bu kızı ele geçirmek istediklerini haber aldım. Onun için acele ederek onu buraya*

12- Mevlâna'nın Muînüddin Pervâne'nin takip ettiği dış politikaya dair görüşleri için bkz. (Mevlâna, 2018, s. 19-20; Turan, 2011, s. 554).

getirdim.” diyerek hana teslim ettiğini ileri süren Abû'l-Farac (ö. 685/1286) iddiaların tam aksi fikir beyan etmiştir (Abû'l-Farac, 1999, C. II., s. 597).

Birbirinden bağımsız olan bu kayıtları incelediğimizde evlilik teklifinin Abaka tarafından yapıldığı düşünülürse onun bu ilişkiden menfaatinin ne olacağı sorusu akla gelmektedir. Gerçekten de Moğolların tek derdinin Memlûklülere meyleden Selçuklu bürokrasisini ve evliliğe fetva vermeyen Selçuklu ülemasını dize getirmek olduğunu düşünmek de bu evliliği hangi siyasî zemine oturtmamız gerektiği meselesini bir dizi bilinmeyenle karmaşık hale getirmektedir. İbni Bibi ve Abû'l-Farac'ın öne sürdüğü iki farklı görüşe bakılınca, bu evliliğin Muînüddin Pervâne'nin biri Müslüman diğeri Budist iki süper güç arasında Selçukluları ayakta tutma manevrasının bir sonucu olduğu akla yatkın gelmektedir. Ancak bu siyasî manevraların onun hayatına mal olması, bu evlilik ilişkisinde onun istediği sonucu alamadığını göstermektedir.

Neticede Selçuki Hatun'un çeyizi Sivas eşrafından Rahatoğlu Kemalüddin Ahmed'in uhdesinde hazırlanmış ve gelin alayı Sahib Divan Fahreddin Ali, Muînüddin Pervâne ve Naib Eminateddin'in refakatinde yola koyulmuştu. Devlet erkânı Selçuklu sınırları içerisinde baş gösteren Hatıroğlu isyanı nedeniyle evliliğin tehlikeye girmemesi için bir an önce kızı Han'a teslim etmek arzusundaydılar. Nihayet 27 Mayıs 1276 tarihinde protokol kurallarını harfiyen yerine getiren Selçuklu devlet erkânı Abaka'nın huzuruna çıkarak Selçuki Hatun'u teslim ettiler. Abaka bu görüşmelerde Sahib Divan Fahreddin Ali ve Muînüddin Pervâne'ye bir hayli hediye vererek alışılmışın dışına çıktı. Bu evliliğin en önemli siyasî sonuçlarından biri şüphesiz Abaka Han'ın Çapagçur'a (Bingöl) bağlı yerleri, nahiyeleri ve limanlarıyla birlikte Ermen (Ermensahlar-Ahlat) bölgesine kadar olan bölgeyi Selçuklu Sultanı'nın idaresine teslim etmesi olmuştu. Selçuklular da İlhanlılar da bu ilişkiden umduklarını fazlasıyla almışlardı (İbni Bibi, 1996, s. 608-612; Yinanç, 2014, C. II., s. 283; Baybars, 2000, s. 73; Reşîdüddin, 2013, s. 155; Aksarayî, 2000, s. 77; Selçuknâme, 2014, s. 48; Togan, 1981, s. 266; Kaymaz, 1970, s. 144).

Selçuklu ülemasının fikhen caiz görmediği bu evliliğin dünya siyasî tarihinde çok daha müstesna bir yeri olduğu şüphesizdir. Kısa sürede İlhanlı sarayının önemli isimlerinden olan Selçuki Hatun'un Moğolları Müslüman yapacak olan Gazan Han'ın yetiştirilmesiyle vazifelendirilmesi, Gazan Han'ın din tercihini Selçuki Hatun'un dini olan İslâmiyet'ten yana kullanmasında bir hayli

etkili olduğu yüksek ihtimaller arasındadır. Babası Abaka tarafından doğunca Mugalcin adlı bir dadıya teslim edilen Gazan Han, bir süre Abaka Han'ın eşi Bulugan Hatun'un ordasında Abaka'nın hizmetinde bulunduktan sonra Selçuki Hatun'a teslim edilmişti. Kocası Argun Han'ın 1291 yılındaki ölümüyle Moğol sarayındaki on beş yıllık macerasını tamamlayan Selçuki Hatun, İlhanlılardan Tokat ve Niğde'yi dirlik olarak almış ve 1332 yılı ölümüne kadar burada münzevi bir hayat yaşamıştır. Mevlevilere olan ilgisinin yanında yaptırdığı zaviye ve imaret onun günümüzde dahi hayırla yâd edilmesinin sebeplerindendir (Reşîdüddin, 2013, s. 150, 189-194; Zambaur, 1927, s. 144; Parla, 2017, s. 149-164).

İlhanlı-Selçuklu ilişkilerine yansıyan diğer bir evlilik kaynaklara Gazan Han döneminde yansımıştır. Merkun ve Olcay Kutlug isimli iki kızı olan şehzade Hülacü, bu evlilikte ön plana çıkmıştır. Gazan Han'ın emirlerini dinlemeyen Sultan Mesud'un sultanlıktan hali süreci Sultan III. Alâeddin Keykubad'ın tahta oturmasıyla neticelenmişti. İlhanlılar daha önceden olduğu gibi vasallarının merkeze itaatini sağlamak için bu kez de tahta çıkardıkları Sultan'ı prenseslerinden biriyle evlendirmiş ve kayın pederlik hukukunu da kullanarak ona tahakküm etmek istemişlerdi. Selçuklu açısından da durum hoşnut vericiydi. Çünkü Hülacü'nün kızıyla yapılan evlilik Sultan III. Alâeddin Keykubad'ı İlhanlı şehzadesine damat yapmakla kalmamış, itaatten ayrılmadığı sürece hatırı sayılır bir güç ve itibara sahip olmuştur. Ne var ki çıkan karışıklıklarda İlhanlı sarayına damat olması onu tahtta tutmaya yetmemiş, yine de damatlık hukuku hakkında verilen ölüm cezasının uygulanmasının önüne geçmiştir. Canını Hülacü'nün kızıyla yaptığı evlilik akdine borçlu olan sabık Sultan Tebriz'e götürülüp sorgulandıktan sonra birkaç sopa cezasıyla olaylardan sıyrılabilmmişti. İsfahan'a gönderildikten sonra zaruri ihtiyaçları karşılanmış olan III. Alâeddin Keykubat tartıştığı bir arkadaşının bıçak darbesiyle vefat etmiştir. Onun hakkında kaynaklara yansıyan bu bilgiler dışında Hülacü'nün hangi kızıyla evlendiğine dair bir bilgi yer almamaktadır. Ancak Merkun ya da Olcay Kutlug'la evlendiği kesindir (Aksarayî, 2000, s. 226, 235-236; Mu'izz al-ansâb, 2006, III, 62 b. s. 540; Reşîdüddin, 2013, s. 10).

Kadının Kafkasya Diplomasindeki Yükselişi

Moğolların İran'da yeniden şekillendirdikleri hanlıklarını ayakta tutabilmek için çevre hanedanlarla ilişkilerini sıkı tutmak zorunda olduklarını bilen Moğol hanları, kuzeyde kurulan kardeş hanedan Altın Orda'nın bile kendileriyle düşman olduğunun farkında olarak pek çok asilzade aileyle evlilik ilişkisi

kurmayı yönetimlerinin dış politika esası olarak belirlemişlerdi. Şimdiye kadar kazandıkları onca zaferin onlar için menfi tarafı zaferlerle birlikte bir o kadar da düşman kazanmış olmalarıydı. Yaptıkları katliamların izlerinin uzun süre silinmesi elbette mümkün değildi ancak en azından devletlerarası ilişkilerde akrabalığa dayalı yeni bir sayfa açılabilirdi. Zaten hüküm sürdükleri dünya Cengiz Han döneminin dünyası da değildi. Artık gerek Hristiyan devletler gerekse İslâm devletleri Moğollara karşı üstünlük sağlayacak güce ulaşmışlardı. Bu bağlamda İran'da etkin güç olan İslâmiyet'i kabul etmekte tereddüt etmeyen Moğollar, coğrafyadaki halklarda dindaş olmanın yanında aynı zamanda akraba da olmak istiyordu.

İran Moğollarına karşı büyüyen tehdidin başında kardeş olsalar bile dindaş olmayan Altın Orda Hanlığı gelmekteydi. Bu sebeple İran'daki Moğol idareciler Tiflis merkezli Gürcülerle yakın temas kurtulmalıydı ve Altın Orda'nın komşularını kendine itaatkâr hale getirmeliydi. Daha önce Gürcü Komutan İvane ile Melik Eşref'in kardeşi Melik Evhad'ın Ahlat hakimiyeti için karşı karşıya geldiği 10 Ekim 1210 yılında İvane kurtuluş akçesi ödemenin yanında kızını Melik Evhad'ın kardeşine vermek suretiyle esaretten kurtulabilmişti. Netice'de İvane'nin Tamta adlı kızı Melik Eşref'le evlenmişti. Melik Eşref'in kızının annesi olan ve kaynaklarda Gürciye Hatun olarak geçen Tamta, Harezşah Celaleddin'in Ahlat kuşatmasında esir düştü. Ardında Anadolu istilasını gerçekleştiren ve Gürcülerle Ermenilerin liderliğini üstlenen Moğollar Tamta Hatun'u esir almıştı. Uzun yıllar boyunca Sayın (Batu) Han'ın nezdinde kaldıktan sonra Gürcistan Kraliçesi Rusudan'ın huzuruna memur olarak gönderilen İmadaddevle'nin isteği üzerine geri gönderilmesine müsaade edildi. Sayın Han ayrıca Melik Eşref'in zevcesiyken elinde bulundurduğu tüm mülklerin de iadesi için bir yarlıg çıkardı. Çünkü Tamta sadece Melik Eşref'in zevcesi olmakla ün kazanmamıştı. Moğollar için dikkate değer olan hususiyet onun Gürcü vasalları İvane'nin kızı ayrıca sadık müttelikleri Avak'ın da kızı kardeşi olmasıydı. 1245 yılında Ahlat ve çevre sancakların Han'ın çıkardığı yarlığa uygun bir şekilde Tamta'ya iade edilmesi Moğol-Gürcü ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcıydı. Evlilikle olmasa da karşılıklı iyi niyet göstergesiyle başlayan bu temaslar sonraki dönemde artarak devam edecekti (İbn Kesîr, 1985, C. XIII., s. 149-150; Ömerî, 2014, s. 342; Vardan, 1937, s. 218, 228; Kaya, 2007, s. 256; Galstyan, 2005, s. 45; Kiragos, 2009, s. 57; Turan, 2011, s. 457-463; Minorsky, 1953, s. 103; Broadhurst, 1980, s. 271).

Karşılıklı evlilik ilişkilerinde sadece Moğollar kız almıyor aynı zamanda Kafkasya krallarına gelin de gönderiyorlardı. Bunlardan biri de Gürcistan Kralı Ulu David'in ilk eşi olan Jidga Hatun'du. Mengü Kağan'ın ve Hülagü Han'ın yanında kalmış olan Jidga, muhtemelen herhangi bir Moğol yöneticisi tarafından Kafkasya'ya gönderilmişti. Bu evlilik hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır ancak kaynaklardan anlaşıldığına göre Jidga'nın bir dönem Tiflis merkezli Gürcü Krallığı'nı yönettiği anlaşılmaktadır. Kral Ulu David, Tiflis'ten ayrılmadan önce ülke geneline yöneticiler atadıktan sonra onları Jidga'nın emrine vermişti. Buna rağmen Ulu David'in Jidga'dan çocuk sahibi olmayışı onu Osetlerden Altun isimli kadınla evlenmeye sevk etmişti. Kral yeni eşinden Giorgi isimli bir erkek çocuk sahibi oldu ve böylece krallığının devamı için tahtın varisi meselesini çözmüş oldu. Ulu David'in bu kadınla sadece erkek çocuk için evlendiği, onu söz vermiş olduğu üzere ülkesine geri göndermesinden anlaşılmaktadır. Fakat ilk eşi olan Jidga da kısa süre sonra ölmüştü (Kartlis Tskhovreba, 2014, s. 348, 351, 397).

Gürcülerin Moğollarla ilişkisinde önemli roller üstlenen Atabek Avak'ın 1250 yılında ölümü üzerine geride Racha eristavının kızı olan eşi Gvantsa'yı (Gonca-Gontsa) dul, kızı Huşenk (Khuashak-Xoshak-Hvaşag-Hoshak-Hoşak) babasız bırakmıştı. Gvantsa ondan kalan tüm toprakların yöneticisi olarak Gürcistan tarihinde yerini almıştı. Fakat Gvantsa bu matemli gününde eşinin cenazesine gelen Ulu David'in beğenisini kazanmış ve onu kendine âşık etmişti. Netice'de Ulu David'in eşi olarak Tiflis'e geldi. Avak'ın geride kalan kızını ise Sadun Mengüberdi'ye (Mankaberdeli) emanet etti. Ulu David, zaman zaman İlhanlılarla ittifaktan ayrılmış ve Argun Aga'ya karşı bazı girişimlerde bulunmuştu. Fakat bazı başarılarına rağmen Hülagü'yle yeniden dostluk kurmak ve ilişkileri tanzim etmek için eşi Gvantsa ve ondan dünyaya gelen küçük oğlu Demetre'yi rehine olarak Hülagü'nün otağına göndermek zorunda kaldı. Yanına ne karısını ne de oğlunu alarak hatta tüm varlığını terk ederek Svaneti'ye kaçtı. Eşi ve kızı ancak yüklü bir kurtuluş akçesiyle kurtulabildi (Kartlis Tskhovreba, 2014, s. 351; Step'annos, 2015, s. 212; Kiragos, 2009, s. 82-83).

Kral David ise Carmagon Noyan'ın kızı Esukan Hatun'la evliliğinden sonra ölmüştü. Ölümüne kadar sürse de bu evliliğin oldukça çalkantılı olduğu dillerde dolaşan bir mevzuymdu. Hatta genel inanış David'in Esukan Hatun tarafından zehirlenerek öldürüldüğü yönündedir. Devletlerarası diplomaside taraflar arasındaki dostluğun bir sembolü haline gelen evlilikler bu kez kişisel intikam-

lara kurban edilerek Gürcü-Moğol ilişkilerine derin bir darbe vurmuştu (Kartlis Tskhovreba, 2014, s. 355-371; Step'annos, 2015, s. 215).

Moğollar kontrolü elde tutabilmek için Kafkasya'da da kadını ön planda tutuyor ve onu diplomasinin bir parçası haline getiriyordu. Carmagon Noyan'ın ölümünden sonra kısmen yerine geçen eşi Eltina Hatun iki oğlundan biri olan Bora Noyan'ı hem Gutun Noyan'ın kızıyla hem de aslen Ermeni olmasına rağmen Gürcülerin hizmetine girmiş olan Celal Hasan'ın kızı Rouzouk ile evlendirmişti. Bu kişinin Gürcü ileri gelenleri İvane ve Zakariye'nin kız kardeşlerinin oğlu olması, Moğolların bölgede güçlü ailelerden kız aldığıının göstergesidir. Celal Hasan'ın dinî taassubu onun pek çok kişi tarafından sevilmeyen adam olmasına neden olmuştu. Halkın baskısı sebebiyle Argun Aga, Celal Hasan'ı öldürmek istemişti. Celal Hasan'ın kızı ve Moğol gelini olan Rouzouk'un Dokuz Hatun'u bulup babasını kurtarmak istemesi bile yeterli olmamıştı. Hatta eşi Bora Noyan bile Hülagü tarafından öldürülmüştü (Kiragos, 2009, s. 56, 83-85; Galstyan, 2005, s. 49, 69; Grigor, 2007, s. 40-41).

Moğollarla Gürcülerin evlilik ilişkileri dönemin devletlerarası ilişkilerindeki evliliklerden biraz farklı bir yapı arz etmekte olduğu görülmektedir. Bu farklılık hanedan üyeleriyle yapılan evlilikten ziyade Moğolların daha çok ikili ilişkilerde tanınmış devlet adamlarına yönelmiş olmalarıdır. Moğolların benimsediği bu duruma uygun olarak Sahip Divan Şemseddin Cüveynî, Gürcü Huşenk'le evlilik gerçekleştirmiştir. Bu evlilik görünüşte Moğol devlet ricalinin yabancı biriyle evliliği gibi görülse de aslında Moğol dış politika esaslarına uygun şekilde ve Moğol devlet menfaatlerini ön planda tutacak şekilde gerçekleşmişti. Çünkü İlhanlılar daha önce Atabeg Avak'la evlilik yoluyla ilişkilerini tanzim ederken şimdi bu ilişkileri Atabeg Avak'ın Gvantsa'dan olan kızı Huşenk'i devletin kudretli veziri Şemseddin Cüveynî'ye eş olarak almakla devam ettiriyordu. 1269 yılındaki bu evliliğin mühim bir tarafı daha vardı ki o da Sadun Mengüberdi'nin uzun bir süre Huşenk'in hizmetinde yer alıyor olmasıdır. Sadun Mengüberdi bu görevi devam ettirmiş olmakla birlikte eşi, Şemseddin Cüveynî tarafından kapıcı, tören yöneticisi ve temsilcilik görevi olan ejibliğe atandı. Dahası Huşenk'in babası Atabek Avak'tan kalan miras kalan yurdu veraset yoluyla İlhanlı vezirine geçmiş oldu (Step'annos, 2015, s. 215; Galstyan, 2005, s. 71; Kartlis Tskhovreba, 2014, s. 359, 362, 368, 379, 402; Reşidüddin, 2013, s. 155, 167). Bu evlilik ilişkisi Moğolların toprak sahibi olmak için izledikleri en kolay yoldu.

Evlilik ilişkilerini Kafkasya’da Tiflis merkezli yürüten İlhanlı sarayı bu işin menfaatlerine ne kadar uygun olduklarının farkında olarak Kral II. Demetre’nin kız kardeşi Tamara’yı Argun Aga’nın¹³ oğluna istemişlerdi. Tiflis’te olan Argun Aga, Kral’a; “*Sizin de iyi hatırladığınız gibi babanız (Ulu David), kızını yani sizin kız kardeşinizi benim oğluma gelin olarak vermeye söz vermişti. Ama o yeterince uzun yaşamadı. Şimdi benim ricamı geri çevirip çevirmeyeceğini soruyorum. Oğlum için kız kardeşini bana gelin olarak verecek misin?*” şeklinde bir soru yöneltip aslında Gürcü hanedanının ancak Moğollara itaat etmek suretiyle ve gerçekleşecek olan evlilikle hayatta kalabileceğine işaret ediyordu. Kız kardeşinin, gözlerinin önünde Hristiyan olmayan biriyle evliliğine şahit olması Kral II. Demetre’yi adeta kahrediyordu. Fakat Tamara evlilikten sonra kocasının inançsızlığı nedeniyle dağlara kaçmıştı. Argun’un ölümünden sonra Abaka’nın müsaadesiyle Tamara, babası tarafından Sadun Mengüberdi’yle evlendirilmişti. İlhanlı ve Kafkasya tarihinin bu önemli çifti 1282 yılı ölümlerine kadar yaşamlarını Kars’ta sürdürmüşlerdi (Kartlis Tskhovreba, 2014, s. 370-373; Galstyan, 2005, s. 74; Allen, 1932, s. 118).

II. Demetre’nin İlhanlı sarayıyla olan ilişkileri bu evlilikle sınırlı değildi. 1286 yılında prensler prensi anlamına gelen “*Çinks-Chingizid-Chingizean*” unvanı alan Buka’yla aralarında var olan dostlu II. Demetre’ye avantaj sağlamaktaydı. Bu sebeple Trabzon Rum İmparatorunun kızı Kraliçe Skoretiskhevi’den olan kızı Rusudan’ı Buka’nın oğluya evlendirmişti. Bu evlilik iki devlet adamının aralarındaki dostluktan ziyade Moğol hanlarına karşı daha fazla güce ihtiyaç duyduklarıyla alakalıydı (Kartlis Tskhovreba, 2014, s. 374, 376; Galstyan, 2005, s. 80).

Kafkas siyasi tarihinde bunca evliliğe rağmen Gürcülerin yaşadığı talih-sizliklerden biri de Kral II. Demetre’nin Argun tarafından başı kesilmek suretiyle Mugan Vadisi ve Kür Nehri yakınlarında öldürülüp tüm zenginliklerinin gasp edilmesi olmuştu. Aslında Demetre bunu az çok tahmin etmesine rağmen hiçbir tedbir almadan kendi rızasıyla Argun’un huzuruna çıkmıştı. Onun öldürülmesinden sonra eşlerinden Moğol olan Sorghal Hatun beraberinde Baydu ve Yadga isimli iki oğluyla birlikte babasının evine geri döndü. Gürcistan’daki otorite boşluğunu İmereti Kralı Narin David’in oğlu Vakhtang’ı başa geçirmekle dolduran Argun, ona kız kardeşi Olcetay (Oljat) Hatunu vermek suretiyle Gür-

13- Gerek vergilendirme amaçlı nüfus sayımı gerekse yeni vergi ve para politikalarıyla tanınmış olan İlhanlı devlet adamı Argun Aga hakkında bkz. (Köse, 2015, s. 476).

cistan'ı evlilik ilişkisiyle tahakkümüne sokmuştu. Fakat ani bir hastalıkla ölen Tiflis'in bu yeni kralı tahtta sadece 1289-1292 yılları arasında kalabilmişti. Bu sebeple Geyhatu, Gürcistan'ın yeni kralı olarak müteveffa kral II. Demetre'nin oğlu VIII. David'i, ona eş olarak da kısa süre önce dul kalan Olcetai Hatun'u uygun görmüştü. Kısa sürede babasının topraklarında hâkimiyet kuran VIII. David'in krallık dönemi çalkantılı olayların müşahede edildiği dönem olarak Gürcistan tarihinde önemli yer tutmuştur (Kartlis Tskhovreba, 2014, s. 378-382; Brosset, 1849, s. 605-612; Galstyan, 2005, s. 80, 155; Reşîdüddin, 2013, s. 76; Reşideddin, 1998, C. III., s. 516; Reşîdüddîn, 1983, C. II., s. 741; Step'annos, 2015, s. 219; Allen, 1932, s. 119).

1297 yılında İlhanlı tahtına geçen Gazan Han, VIII. David'i yanına çağır-
mış olmasına rağmen Gürcistan Kralı, Moğol hanlarından korktuğu için bu
davete icabet etmedi ve dağlık alanlara çekildi. Evlilik bağı olmasına rağmen
ilişkilerini düzeltmek yerine İlhanlı sarayına açıktan başkaldırmıştı. Hatta kar-
deşi Vakhtang'ı Altın Orda'ya göndererek Kağan Tokta'yı Gürcistan üzerinden
İran'a sefere teşvik etti. Bu durum haliyle Gazan Han'ı Kutlukşah'ı bölgeye
göndermeye mecbur etmişti. Ermeni Kralı Hetum'un kızı ile evlenerek Kilikya
Ermeni Krallığı'na damat olmuş olan Kutlukşah (Step'annos, 2015, s. 240) ve
askerleri, Kral VIII. David'in İlhanlı merkezine gitme sözü vermesiyle geri dön-
müştü. Kral buna rağmen Gazan Han'ın 1298 yılı baharındaki ikinci davetine
de icabet etmedi. Dahası Moğol Sorghal Hatun'dan olan üvey kardeşi Baydu'yu
göndererek Kağan Tokta ile yeniden müzakerelere başladı. Bu kez Moğollar
bir elçi gönderip bazı şartlara uyması halinde tahtta kalmasına müsaade
edeceklerini bildirdiler. Eğer Tokta'ya Gürcistan yolunu kapatır ve bundan sonra
Gazan Han'a sadık kalırsa Kral VIII. David'in Gürcistan hâkimiyetine müsaade
edeceklerdi. Bu teklife sıcak bakan Kral, işleri tanzim etmek için eşi Kraliçe
Olcetai'yi, annesini ve küçük kardeşi Manuel'i Gazan Han'ın sarayına gönderdi.
Zaten Moğol olan Kraliçe Olcetai, Kutlukşah tarafından saygın bir şekilde kar-
şılanmıştı. Buna rağmen Kral VIII. David'in Kağan Tokta'ya Gürcistan yolunu
açma sözü verdiğini haber alan Gazan Han duruma öfkelenerek Gürcistan'a
büyük bir ordu sevk etti. Bu ordu Kral'ı bulamasa da onun üvey kardeşi Gior-
gi'yi Tiflis'te tahta oturtarak Gürcü Krallığı'na çift başlılığı getirdi. Ayrıca Olce-
tai Hatun'u bir daha Kral VIII. David'e göndermediler ve İlhanlı merkezinde
on iki yıl tuttuktan sonra 17 Ocak 1314 yılında, Olcaytu'nun hizmetine giren
Halep Emîri Şemsüddin Ak Sungur'a otuz tümen mehir karşılığında eş olarak

verdiler (Kâşânî, 1969, s. 154; Örs, 1992, s. 186; Kartlis Tskhovreba, 2014, s. 384-388; Reşîdüddîn, 1983, C. II., s. 933; Reşideddin, 1998, C. III., s. 641; Step'annos, 2015, s. 263-264; Özgüdenli, 2009, s. 201, 218; Brosset, 1849, s. 612-626; Howorth, 1888, s. 425-426).

Asya ve Afrika Arasındaki Siyasî İlişkilerde Kadın'ın Rolü

13. yüzyıl dünya devletlerinin ikili ilişkilerinde mühim bir yer tutan kadın ve hanedanlar arası akrabalık münasebetleri ki bu daha çok kayınpeder bir sultan ve vassal bir damat şeklinde gelişmiştir, İslâm hanedanlarıyla mukayese edildiğinde diplomasi teamüllerinin değiştiğini görmekteyiz. Mısır'ın ve İslâm dünyasının önemli temsilcilerinden olan Türk hanedan Memlûklerin bilhassa Bahr-i Memlûklerin sultanlarının neredeyse tamamının en az bir eşi Moğol'du. Nasır Muhammed b. Kalavun hariç tutulursa diğer sultanların tamamı vâfidûn veya vâfidiye adı verdikleri ileri gelen Memlûk sığınmacılarının kızlarını eş olarak almıştı. Hülagü Han'dan ayrılıp 1262 yılında Kahire'ye sığınan Altın Orda askerleri ve komutanları Mısır'da saygın bir şekilde karşılanmış ve komutanlara eşleriyle birlikte hilatlar verilmişti. Bu Moğol komutanlarından Keruman Ağa'nın üç kızından birini kendine eş olarak alan Sultan Baybars'ın geleneğini kendisinden sonra tahta geçen Kalavun ona bacanak olarak sürdürmüştü. Her ikisi de Keruman Ağa'ya damat olarak ülkelerindeki Moğolları kontrolde tutmaya çalışmıştı. 675 (1276-1277) yılında Mısır'a sığınan diğer bir Moğol emîri Suknay'ın üstün ahlaka sahip kızı Aşlun Hatun da Sultan Kalavun'a eş olmuştu. Hatta bu düğünde Sultan'ın oğlu Alâeddin Ali, vâfidûndan Emîr Nogay'ın kızı Mengübek'le nikâhlanmıştı. Emir Nogay'ın diğer kızı Ertekin Hatun, Melik Eşref Halil'e eş olmuştu. Melik Eşref Halil'in 1293 yılındaki ölümü sebebiyle eşi Ertekin Hatun, Melik Eşref Halil'in kardeşi Nasır Muhammed'le evlenmişti. Aslında bu durum Moğolların bizzat uyguladığı, *ölen kişinin eşleri diğer kardeşe kalır* kuralına tam manasıyla uygundu (Kanat, 2000, s. 105-120; İbn Abdüzzâhir, 2021, s. 86; İbni Tagrıberdi, 2013, s. 143; Yiğit, 2016, s. 103-120).

Memlûk sultanlarının vâfidûnlarla evlenme geleneği Nasır Muhammed'in Cengiz soyundan yani Moğol hanedan üyesi bir prensesle evlenme isteğiyle bozulmuştur. Tam manasıyla siyasî bir hamle olan bu isteği müttefiki Altın Orda Hükümdarı Özbek Han'a elçiler göndererek gerçekleştirmek isteyen Nasır Muhammed, mehir üzerine ittifak yapılmasıyla Tulunbiye Hatun'la evlenmişti.

1319 yılında deniz yoluyla Mısır'a gelen Tulunbiye Hatun, Kahire sarayının Cengiz soyundan ilk geliniydi. Cengiz Han'dan itibaren hep kötüye giden Müslüman-Moğol ilişkilerinin kaderi şimdi onun soyundan bir prenses sayesinde hem de İslâm dünyasının kalbinde yani Kahire sarayında yeniden yazılıyordu. Yaklaşık 70 yıllık bir mazisi olan Altın Orda-Memlûk ilişkisinin ileri müttefiklik düzeyine çıkması beklenirken, Özbek Han'ın Nasır Muhammed'den kendisine bir eş istemesinin Sultan tarafından karşı hamle olarak değerlendirilmesi işleri daha da sıkıntıya sokmuştu. Mısır'da Tulunbiye Hatun'a kötü muamelenin bir karşılığı olarak algılanan bu isteğe Sultan'ın cevabı oldukça kibar ama bir o kadar da siyasîydi. Sultan en büyük kızının dahi altı yaşında olduğunu öne sürerek evlilik çağlarına gelmediklerini belirtip Han'ın teklifini geri çevirdi. Fakat evlilik çağı geldiğinde kızını verebileceğini söyleyip ikili ilişkileri zora sokmadı. Diğer taraftan İlhanlıların da Memlûklerle evlilik ilişkisi kurmaya çalıştığı görülmektedir. Fakat 1323 yılında İlhanlı Hanı Ebû Said'in Kahire'ye değerli hediyelerle gelen elçileri de eli boş dönmüşlerdi. Evliliğe mevzu bahis olan beş yaşındaki kızının küçük olduğunu öne sürerek teklifi çeviren Sultan, Moğollara kız vermemekte o kadar kararlıydı ki 1326 yılında Emîr Çoban'ın elçileri de Mısır'dan kız alamadan dönmüşlerdi. Emir Çoban'ın oğlu için istediği kızın ancak üç yıl sonra gelin olabileceğini belirten Sultan Nasır Muhammed, aslında zaman kazanıyordu. Çünkü bu sıradan bir kız isteme ve sıradan bir kız vermeme olayı değil, durum tam anlamıyla İlhanlı-Altın Orda¹⁴ arasında Kahire merkezli bir denge oluşturmaktı (Altınordu Devleti, 1941, s. 302-306, 346, 348, 359; Sağlam, 2018, s. 324-331; Yiğit, 2016, s 115).

Zaten yarım asır gibi kısa süre önce, Hülagü ve Abaka'nın Memlûk sultanlarına karşı zalimane tavırları devlet ricalinin zihninde kötü bir iz bırakmıştı. Bu sebeple birkaç kez kız isteyen Ebû Said ve Emîr Çoban bu girişimlerinden sonuç alamamışlardı. Artık dış politikada evlilik akidleri sadece Moğolların menfaatine yapılmıyor bazen de aleyhte sonuçlanabiliyordu. Moğolların ilk defa istedikleri kızı saraylarına getirememeleri itibar kaybı için yeterli olmuştur.

İRAN-ANADOLU SİYASETİNDE KADIN

İran ve Anadolu'da soyunun devamını sağlamak ve buralardaki

14- İlhanlıların Altın Orda ile tanzim ettikleri ilişkilerin önemli bir ayağı da şüphesiz Tebriz'den Trabzon'a oradan da Avrupa'ya ulaşan ticaret ağıydı. Bir ara Papa'nın Memlûklerle ticarete ambargo koymasını İtalyan'lı tüccarları yeni arayışlara sevk etmişti. Bu ve benzeri ilişki ağının Kahire merkezli bir dengesi zora sokacağı muhakkaktır (Köse, 2017, s. 26-27).

yöneticilere hâkim olmak isteyen İlhanlılar, evlilik ilişkilerine bu coğrafyanın alışkanlıklarına uygun şekilde yön vermişlerdi. Mardin Artuklularıyla Şehzade Yeşmut'un kuşatmasıyla birlikte başlayan ikili ilişkiler Gazan Han döneminde olumlu bir sürece girmişti. İlhanlılar açısından önemli bir şahsiyet olan Artuklu Emîri II. Necmeddin Gazi'nin, kızı Dünya Hatun'u Olcaytu Sultan'la evlendirmesi de bu sürecin bir parçasıydı. Daha önce on tane eşi olan Olcaytu Sultan'ın Dünya Hatun'u on birinci eş olarak alması şüphesiz siyasî ilişkilerin bir gereği idi. Dünya Hatun bu evlilikten çocuk sahibi olmasa da hem bu dönemde hem sonraki dönemde saray içerisinde bilhassa haremde etkili olmayı başarmıştır. Onun şikâyeti üzerine emîr Çoban'ın oğlu Dımaşk Hoca idam edilmiştir (Reşîdüddin, 2013, s. 64, 65, 260, 295; Abû'l-Farac, 1999, C. II., s. 575,576; İbni Tagrıberdi, 2013, s. 31; Kâşânî, 1969, s. 8; Örs, 1992, s. 52, 53; Mu'izz al-ansâb, 2006, III, 77 b. v. s. 514; İbn Battûta, 2010, C. I., s. 322-323, 338).

Cengiz Han döneminde yapılan sefer sonucunda Cormagon Noyan'ın eline esir verilen Celaleddin Harezşah'ın iki yaşındaki kızı Terken, Moğol geleneklerine göre yetiştirildikten sonra yılında Moğollara hizmetinden dolayı Musul yöneticisi Bedreddin Lü'lü'nün oğlu Melik Salih İsmail'e eş olarak verilmişti. Salih İsmail, İlhanlı sarayının bir damadı olarak artık Moğol hâkimiyetindeki şehirlere zarar veremezdi (Abû'l-Farac, 1999, C. II., s. 564-565).

Moğolların dış politikada aktif olarak ilişki kurduğu devletlerden biri de evlilik-dış siyaset ilişkisini iyi bir şekilde kullanan Barak Hacib'in başında bulunduğu Kutluğhanlardı. Hatta Barak Hacib bu hususta o kadar etkiliydi ki Şucaeddin Ebu'l Kasım'la giriştiği savaşta kadınların erkek elbisesi giyerek ordu saflarında yer almasını emretmişti. Cuvaşir Kalesi'ni muhasarada kendisine destek olması için Hindistan'dan gelen Celaleddin Harezşah'a çeşitli hediyelerle birlikte tabiliğini bildirmekten başka gelmekte olan kabileyi kızıyla birlikte karşılamıştı. Gelebilecek tehlikeleri önceden bildiği için kızını Celaleddin'e nikâhlamıştı. Fakat siyasi dengelerin Cengiz Han'dan yana değişmesiyle bu kez Moğollara tabiiyet bildiren Barak Hacib, Han'dan Kutluk Han unvanı aldı. Moğolların coğrafyada siyasî ve idarî dengeleri altüst etmesinin bir sonucu olarak ayakta kalmak isteyen hanedanlar sadece tabiiyet bildirmiyor ayrıca dış politika esaslarını Moğollarla yapılacak olan evlilik akitlerine göre şekillendiriyorlardı. Fakat buna rağmen Barak Hacib'in Çağatay'la evli olan kızından Moğol merkezinde nüfuz kurabilme adına ne derece istifade edebildiği halen tam olarak aydınlık değildir. Yine de Kutluğhan Prensesi Padişah Hatun'un ait

olduğu hanedanın çıkarlarına yönelik faaliyet gösterdiği muhakkaktır (Reşîdüddin, 2013, s. 65; Kazvinî, 2018, s. 404, 424; Abû'l-Farac, 1999, C. II., s. 582-583; Cüveynî, 1999, s. 347-348, 390; Kirmanî, 1328, s. 25; Natanzî, 1336, s. 22).

İran Moğolları döneminde de devam eden ilişkiler Kutluğhanlara dış politikada fayda sağlamıştı. Kutbeddin'in ölümünden sonra Kirman'da idareyi devralan Terken Hatun, idarede kalmayı ancak kızı Padişah Hatun'u Abaka Han'la evlendirmekle sağlayabiliyordu. Diğer taraftan bazı rivayetler Terken Hatun, Cengiz yasalarından; “*Her yılbaşında kendisi ve oğulları için aralarından seçsin diye bütün kızlar hükümdara takdim edilmelidirler.*” hükmünü yerine getirmemek için kızını bir erkek gibi yetiştirdiği hatta ismine Hasan Şah dediği yönündedir. Ancak siyasî hadiselerin gidişatı Terken Hatun'un idaresi boyunca İlhanlı merkezine gidip buradaki kızı vasıtasıyla Abaka Han'dan yardım aldığını doğrulamaktadır (Reşîdüddin, 2013, s. 71, 79; Şabânkâreî, 1376, s. 198-199; Kazvinî, 2018, s. 426).¹⁵

Güzelliğiyle ve herkesesin dilindeki methiyle Abaka Han'ı etkileyen Padişah Hatun'u Terken Hatun'dan istemek için Emîr Karatay'ı gönderen Abaka Han, Padişah Hatun'un üvey abisi Haccac'ın direnişiyle karşılaştı. Fakat üvey abinin isteksizliğinin bir önemi yoktu ve Terken Hatun kızını mükellef bir çeyizle Abaka Han'a vermişti. Abaka Han bu evlilikle Kirman ve çevresinde olup bitenlere hâkim olmakla kalmıyor yerel idarelerin merkeze bağlılığını da tesis ediyordu. Terken Hatun ise idaresine muhalif olanlara karşı İlhanlı desteğini arkasında hissediyordu. Hatta bu gücü arkasına alarak, kendisine içkili bir anında dans teklifi eden üvey oğlu Haccac'ı tüm Kirman işlerinden azlettirmişti. Delhi'ye kaçmak zorunda kalan Haccac ise 1291 yılında orada ölmüştü (Vassâf, 2004, s. 165; Benâketî, 1969, s. 426; Mu'izz al-ansâb, 2006, III, 66. A; Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 740; Reşideddin, 1998, C. III., s. 515; Reşîdüddin, 2013, s. 110, 176; Kazvinî, 2018, s. 426-427; Üçok, 2011, s. 130).

Terken Hatun'un ölümünden sonra Kirman'da durum değişti. Ayrıca babası Abaka'nın ölümüyle dul eşi ve üvey annesi olan Padişah Hatun'la evlenmekte Moğol geleneğine göre herhangi bir mahsur ve engel görmeyen Geyhatu, Kirman idaresinde Padişah Hatun'un isteği doğrultusunda bir idare benimsemişti. Hatta Padişah Hatun'un Kirman'daki idaresini benimsemeyen ve Padişah

15- Cengiz Yasaları hakkında bkz. (Alinge, 1967, s. 146; Bademci, 2012, s. 130-133).

Hatun'un üvey kardeşi olan Soyutgatmış ve onu hapisten kaçırın eşi Gürdîcin Hatun'u perişan bir şekilde Kirman'a göndermişti. Fakat Padişah Hatun'a karşı büyüyen kin neticesinde cariyelerinden biri iftar esnasında içkisine zehir koyarak 22 Ağustos 1294 tarihinde ölümüne neden oldu (Kirmanî, 1328, s. 56; Kazvinî, 2018, s. 428; Şabânkâreî, 1376, s. 200; Vassâf, 2004, s. 161-168; Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 663; Reşideddîn, 1998, C. II., s. 458; Üçok, 2011, s. 138-143; Yücel, 2019, s. 191-195).

Moğollar tarafından kendilerine Kutluk Han unvanı verilen diğeri bir hanedan olan Salgurlular, Atabeg Muzaffaruddin Ebu Bekir zamanında Mengü Kağan'a ve İlhanlı Hanı Hülagü'ye vergi vermek suretiyle tabiiyet bildirmişleri. Atabeg Muzaffaruddin Ebu Bekir'in 1260 yılında hastalanarak ölümü üzerine tahta on iki yaşındaki oğlu Atabeg Muhammed annesi Bibi Terken'in naibiyetinde geçmişti. Bibi Terken de iktidardaki gücünü en küçük kızı Abiş Hatun'u Şehzade Mengü Timur'la evlendirip İlhanlılarla karabalık bağı kurmaktan alıyordu. Ardından Mengü Timur'la olan nişanlılık durumunun avantajlarını kullanan Abiş Hatun, Hülagü Han'ın yarlığıyla 1263-1264 yılında Fars tahtına geçti. Bir yıllığına da olsa kadın padişah olarak idarede kalan Abiş Hatun kendi adına para bastırılmış ve hutbe okutmuştu. Netice'de Mengü Timur'la evlendikten sonra artık onun otağında ikamet etti. Fakat eşi Mengü Timur'un 26 Nisan 1282 Pazar günü henüz 26 yaşındaki ani ölümü Abiş Hatun'u sarstı. Bütün işlerden el çekerek babasının memleketine gitmek için Ahmed Teküder'den izin istedi (Şabânkâreî, 1376, s. 187; Reşîdüddîn, 1983, C. I., s. 663, 664, 682; Reşideddîn, 1998, C. II, s. 458, 459, 475, C. I. s. 57; Reşîdüddîn, 2013, s. 156; Vassâf, 2004, s. 113; Benâketî, 1969, s. 409; Kazvinî, 2018, s. 407; Merçil, 1991, s. 95, 108-109; Aktaş, 2020, s. 496-501; Yücel, 2019, s. 174-178; Üçok, 2011, s. 162-168).

SONUÇ

Cengiz Han'ın şahsında kurulan Moğol birliği ve devamındaki yayılcı politika şüphesiz yine onun siyasi geleneklerinin bir ürünüydü. Zaten oldukça çeşitlilik gösteren ve kurultay kararından sonra Cengiz Han'ın etrafında toplanan bu boyların Moğol birliğini teşekkül ettirmesinden sonra Moğolistan'ın dışında, Çin ve daha uzak bölgelerde birliğin dışında kalan bir o kadar daha boy ve kabile olduğu muhakkaktır. İlk olarak kurultay kararları dışında kalan boyları Moğol hakimiyetine almaya çalışan Cengiz Han onları sadece savaş yoluyla değil ayrıca kurduğu akrabalık ilişkileriyle de Moğol çatısı altına çekmeye çalıştı.

şiyordu. Kogurtalar, İkiresler, Oyratlar, Merkitler, Kerayitler, *Öngütler*, Bekrinler ve Tangutlar gibi çeşitli kabileler, Karluklar ve Uygurlar gibi Türk boyları, Roma ve Mısır Memlûklüleri gibi uzak bölge insanları ve daha fazlası Moğol dış politikasında kadın-siyaset ilişkisi bağlamında literatürdeki yerini almıştır. Mezkûr boylar ve devletlerin bir kısmı hakkında bilinenlerin çoğu onların Moğollarla ilişkisine istinaden mevzu bahis olurken boyların bir kısmı ile ilişkilerin çoğunlukla evlilik ilişkileri düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Kogurtalar diğer boylara göre bu anlamda öne çıkmaktadır.

Moğol dış politikasının önemli bir unsuru haline gelen Moğol kadınları yabancı seyyah ve kroniklerin gözünde o kadar şaşalı ve imtiyazlı bir zümre gibi anlatılmıştır ki Moğol resmi tarihçilerinin kayıtlarında dahi bu tarz bir anlatıma rastlamak mümkün değildir. Bu durum tabii olarak yabancı devletlerin Moğol kadınlarından ne derece etkilendiklerini de göstermektedir. Tebriz pazarlarının zengin tüketici sınıfını oluşturanları da dahil Moğol kadınları siyaset ve toplumda elde ettikleri kazanımları şüphesiz Cengiz Han'ın yasalarına borçluydu.

Etik Beyan

“Siyasî Evlilikler Bağlamında Moğol Dış Politikası ve Kadın” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kuralları Yayın Etiği Komitesinin (Committe on Publication Ethics - COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

KAYNAKÇA

Abû'l-Farac, G. (1999). *Abû'l-Farac*, 1999, C. II, Süryaniceden çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçe yay. Ömer Rıza Doğrul, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aksarayî, K. M. (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aktaş, Y. (2020). Salgurlular'da Naibe Türkan Hatun ve Atabeg Abiş Hatun'un İdaresi. *Mavi Atlas*, 8/2, 490-506.

Alinge, C. (1967). *Moğol Kanunları*, çev. Coşkun Üçok, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Allen, W. E. D., (1932). *A History of The Georgian People*, London.

Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler, (1941). haz. W. De. Tiesenhau- sen, çev. İsmail Hakkı İzmirli, İstanbul: Maarif Matbaası.

Bademci, A. (2012). *Cengiz ve Yasası, Timur ve Tüzakâtı*, İstanbul: Ötü- ken Yayınları.

Bal, M. S. (2005). Türkiye Selçukluları, Mısır Memlûkleri ve Altın Orda Devleti'nin İlhanlılara Karşı Kurduğu İttifak. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 17, 295-310.

Başkumandan Simbat Vekayinamesi, (1946). çev. Hrant D. Andreasyan, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları. Basılmamış Nüsha.

Baştav, Ş. (2015). *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461): Osmanlı Türk-Bizans Münasebetleri*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Baybars Tarihi, Al-Melik-Al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi, (2000). çev. Şerefeddin Yaltkaya, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Benâketî, F. S. D. T. F. (1343/1969). *Târih-i Benâketî (Ravzat ûlî'l-elbâb fi ma 'rife 't-tevârih ve 'l-enisâb)*, neşr. Cafer Şiar, Tehran: Çaphane-i Daverpenah.

Beyânî, Ş. (2015). *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, çev. Mustafa Uyar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Broadbridge, A. F. (2018). *Women and the Making of the Mongol Empire*, Cambridge University Press.

Broadhurst, R. J. C. (1980). *A History of the Ayyubid Sultans of Egypt Translated from the Arabic of al Maqrizi*, Boston.

Brosset, M. F. (1849). *Histoire de la Géorgie*, S. Petersbourg.

Burgu, Y. S. (2011). *Anadolu Selçukluları Alâeddin Keykubad ve Zamani*, İstanbul: Selenge Yayınları.

Byzantine Monastic Foundation Documents, A Complete Translation of the Surviving Founders' Typika and Testaments, (2000), Vol. II, ed. John Thomas, Angela Constantinides Hero, United States of America: With the Assistance of Giles Constable.

Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: Meng Ta pei lu & Hei Ta shi lu, (2012). çev. Ankhbayar Danuu, yay. haz. Mustafa Uyar, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Ch'un, C. (2019). *Cengiz Han'ın Ölümsüzlük Arayışı: Taoist Simyacı Bir Keşişin Türkistan Seyahatnamesi (1221-1224)*, terc. ve not. Gülşah Hasgüçmen, İstanbul: Kronik Yayınları.

Connor, C. L. (2011). *Bizans'ın Kadınları (Women of Byzantium)*, çev. Barış Cezar, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Crucis, R. M. (2018). *Doğu Seyahatnamesi: Bir Dominikan Keşişin Anadolu ve Ortadoğu Yolculuğu (1289-1291)*, çev. Ahmet Deniz Altunbaş, İstanbul: Kronik Kitap.

Cüveynî, A. A. M. (1999). *Tarih-i Cihan Güşâ*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Eastmond, A. (2012). Diplomatic Gifts: Women and Art as Imperial Commodities in the 13 th Century. *Liquid & Multiple: Individuals & Identities in the Thirteenth-century Aegean*, ed. Guillaume Saint-Guillain & Dionysios Stathakopoulos, Paris, 105-135.

Erdoğan, C. (2019). Moğollarda Kullanılan Beki/Begi Unvanı Üzerine Notlar. *Mavi Atlas*, 7/1, 255-273.

Erdoğan, C. (2020). *Harezmsahlar: Anuştegin'den Celâeddin'e*, İstanbul: Selenge Yayınları.

Galstyan, A. G. (2005). *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, çev. İlyas Kamalov, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Gregorae, N. (1829). *Nicephori Gregorae Byzantina Historia Graece Et Latine*, Cum Annotationibus Hier. Wolfli, Car. Ducangii, Io Boivini Et Cl. Capperon-nerii, cura.: Ludovici Schopeni, Vol. I, Bonnae.

Grigor, A. (2007). *Okçu Milletinin Tarihi*, çev. Hrant D. Andreasyan, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Grousset, R. (2015). *Stepler İmparatorluğu Attila, Cengiz Han, Timur*, çev. Halil İnalçık, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Gülensoy T. & Küçükler, P. (2015). *Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*, İstanbul: Bilgi Kültür Sanat Yayınları.

Gülensoy, T. (2008). *Altan Topçü (Moğol Tarihi)*, Ankara: Kültür Ajans Yayınları.

Güler, N. (2017). Âştiyânî'ye Göre Hülâgû Hân'ın Siyasetine Kısa Bir Bakış, *Anasay*, 2, 99-107.

Hayton, K (2015). *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, çev. Altay Tayfun Özcan, İstanbul: Selenge Yayınları.

Historie Constantinople, Depuis le régné de-L'Ancien Justin, jusqu'à la fin de l'Empire, Traduite fur les Originaux Grecs par Mr. Cousin, L'Histoire des Empéreur Michel&Andronique, écrite par Pachymere, Libraire ordinaire du Roi. M. D C, LXXXV.

Hopwood, K. (2002). Bizans Prensesleri ve Şehvetli Türkler. çev. Ekin Uşşaklı, *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırma Dergisi*, 13, 145-156.

Howorth, H. H. (1888). *History of the Mongols: From the 9th to the 19th Century*, Part III, The Mongols of Persia, London.

Hulbert's History of Korea, (1905). ed. Clarence Norwood Weems, Vol. I, London.

İbn Abdüzzâhir, (2021). *Kâtibinin Gözünden Sultan Baybars*, çev. Aydın Usta, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

İbn Battûta, (2010). Ebû Abdullah Muhammed, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, C. I-II, çev. inc. ve not. A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İbn Bibi, (1996). *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçuk-Name)*, C. I-II, çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

İbn Kesîr, (1985). *el-Bidâye Ve'n-Nihâye*, C. I-XV, çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları.

İbni Tagrıberdi, (2013). *en-Nücûmu'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları.

Kanat, C. (2000). Gazan Han Zamanına Memlûk Devletine İltica Eden Uyratlar. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XV, İzmir, 105-120.

Kartlis Tskhovreba: A History of Georgia, (2014). trans. Dmitri Gamq' relidze, Ed. Roin Metreveli and Stephen Jones, Georgian National Academy of Sciences, Artanuji Publishing, Tbilisi.

Kâşânî, A. A. M. (1969). *Târîh-i Olcaytu*, neşr. Mahin Hambly, Tahran.

Kaya, Ö. (2007). *Selahaddin Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyübîler*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Kaymaz, N. (1970). *Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Kazvinî, H. M. (2018). *Târîh-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Keçiş, M. (2011). Trabzon Rum Devleti'nde Kadına Dair Diplomatik Bir Usul: Evlilik İttifakları. *Ortaçağda Kadın*, ed. Altan Çetin, Lotus Yayınları. Ankara, 337-355.

Kiragos, M. (2009). *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, terc. Gürsoy Solmaz, Ankara: Elips Yayınları.

Kirmânî, N. M. (1328). *Simtü'l-'ulâ li'l-hazreti'l-'ulyâ, der Târîh-i Karâ-hutâiyân-i Kirmân*, neşr. Abbâs İkbâl Âştîyânî, Tahran.

Konstantin Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, (2020). çev. İlhan Aslan, İstanbul: Post Yayınevi.

Köse, B. A. (2015). Moğol İstilasının Güney Kafkasya Şehirleri Üzerinde İdarî ve İktisadî Etkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. VIII. S. 41, s. 485-498.

Köse, B. A. (2017). Ortaçağda Trabzon Limanının Tarihsel Coğrafyasının Siyasal ve Ekonomik Sonuçları. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 22, s. 9-42.

Köse, B. A. (2018). Ortaçağ Seyahatnamelerinde Trabzon-Erzurum Güzergâhı. *Current Research in Social Sciences*, 4/2, 60-72.

Krause, F. E. A. (1922). *Cingiz Han, Die Geschichte seines Lebens nach den chinesischen Reichsannalen: Yüan Shih*, Heidelberg.

Melville, C. (2009). Anatolia under the Mongols. *The Cambridge History of Turkey*, Vol. I, Byzantium to Turkey: 1071-1453, ed. Kate Fleet, Cambridge

University Press, 51-102.

Merçil, E. (1991). *Fars Atabegleri Salgurlular*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Mevlâna, C. M. (2018). *Fîhi Mâ Fîh: Mevlâna'nın Konuşma ve Sohbetleri*, çev. Cemal Aydın, İstanbul: Sufi Kitap.

Minorsky, V. (1953). *Studies in Caucasian History, New Light on the Shaddadids of Ganja*, Cambridge.

Moğolların Gizli Tarihçesi, (2018). terc. ve not. Mehmet Levent Kaya, İstanbul: Kronik Yayınları.

Moğolların Gizli Tarihi, (2010). terc. Ahmet Temir, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Natanzî, M. (1336). *Târîh-i Mülûk-i Şebânkâre*, neşr. Joan Aubin, Tahran.

Nicol, D. M. (2016). *Bizans'ın Son Yüzyılları, 1267-1453*, çev. Bilge Umar, İstanbul: Kültür Yayınları.

Nicola, B. (2017). *Women in Mongol Iran, The Khatuns: 1206-1335*, Edinburgh University Press.

Ostrogorsky, G. (2006). *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Öden, Z. G. (1999). *Karası Beyliği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ögel, B. (2002). *Çingiz Han'ın Türk Müşavirleri*, İstanbul: Kültür Sanat Yayınları.

Ömerî, Ş. F. (2014). *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım, Mesâlikü'l Ebsâr*, çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları.

Örs, D. (1992). *Tarih-i Olcaytu*, (İnceleme ve Çeviri), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özaydın, A. (2020). *Muhammed b. Tekiş*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 30, Ankara: TDV. Yayınları, 578-580.

Özgüdenli, O. G. (2005). *Moğollar*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 30, Ankara: TDV. Yayınları, 225-229.

Özgüdenli, O. G. (2009). *Gazan Han ve Reformları (1295-1304)*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Pachymeres, G. (1729). *Andronicus Palaeologus: Sive Historia Rerum Ab Andronico Seniore, E Bibliotheca Barberina, Interprete. Petro Possina e Soc. Juse, Venetis.*

Pachymérès, G. (1984). *Relations Historiques*, II. Livres, IV-IV., ed. Albert Failler, trans. Vitalien Laurent, Paris.

Pachymérès, G. (1999). *Relations Historiques*, II. Livres, VII-IX., ed. Albert Failler, Paris.

Pachymeres, G. (2009). *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları.

Pachymeris, G. (1835). *De Michaele et Andronico Palaeologis*, Immanuel Bekkerus, Bonnae.

Parla, C. (2017). Melike Hüdavend Hatun ve Türbesi. *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, 26-28 Nisan, Niğde, 149-164.

Polo, M. (2003). *Dünyanın Hikâye Edilişi: Harikalar Kitabı*, terc. Işık Ergüden, Z. Zühre İlkgelen, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Ramos, M. I. C. (2017). Maria Paleologina and the Il-khanate of Persia. A Byzantine Princess in an Empire Between Islam and Christendom. *Imago Temporis, Medium Aevum*, XI, 217-231.

Reşideddin, F. (1998). *Câmi'ü't Tevârih*, C. II, terc. W. M. Thackston, Harvard Üniversitesi.

Reşîdüddin, F. (2013). *Câmiü't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Kelejani, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Reşîdüddîn, F. H. (1362/1983). *Câmi 'ü't-tevârih: 718/1318*, C. I-II, haz. Behmen Kerîmî, Tahran: İntişarat-ı İkbâl.

Rossabi, M. (2015). *Kubilay Han*, çev. Özgür Özal, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Runciman, S. (1960). The Ladies of the Mongols. *Εἰς Μνήμην Κ. Αμάντου*, Nikolaos V. Tomadakes (Νικόλαος Β. Τομαδακῆς), ed. Athens: Μυρτίδη, 46-53.

Runciman, S. (2008). *Haçlı Seferleri*, C. I-III, çev. Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sağlam, A. (2018). Nâsır Muhammed Dönemi Memlûk-Altın Orda Münâ-

sebetleri: Stratejik İttifaklar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/61, 324-331.

Spuler, B. (2011). *İran Moğolları: Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri (1220-1350)*, çev. Cemal Köprülü, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Step'annos, O. (2015). *History of the State of Sisakan*, trans. Robert Bedrosian, Long Branch.

Sultan Veled Divanı, (2016). çev. Veysi Değirmençay, İstanbul: Demavend Yayınları.

Şabânkâreî, M. A. M. (1376). *Mecma'u'l-ensâb*, neşr. Mîr Hâşim-i Muhaddis, Tahran.

Şen, H. (2020). Moğol Hâkimiyetinde Koryo (Kore). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7/3, 1519-1541.

Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme), (2014). terc. ve not. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Ankara: Atıf Yayınları.

The Travels of an Alchemist: Li Chih-Ch'ang, (1931). trans. Arthur Waley, London.

Togan, Z. V. (1981). *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

Turan, O. (2011). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Üçok, B. (2011). *İslâm Devletlerinde Türk Nâibeler ve Kadın Hükümdarlar*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Vardan, M. (1937). *Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)*, çev. Hrant D. Andriasyan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Tarih Semineri Dergisi, C. I, S. 2.

Vásáry, I. (2015). *Kumanlar ve Tatarlar: Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Vassâf, 2004, s. A. İ. F. Y. Ş. (1383/2004). *Tahrîr-i Târih-i Vassâf*, neşr. Abdul Muhammed Ayeti, Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran.

Vladimirtsov, B. Y. (1995). *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı: Moğol Göçebe Feodalizmi*, çev. Abdülkadir İnan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Willem, R. (2010). *Mengü Han 'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255*, ed. Peter Jackson, David Morgan, çev. Zülal Kılıç, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Yiğit, F. A. (2016). İktidar ve İzdivaç: Memlûk-Altın Orda-İlhanlı Üçgeninde Siyasi Evlilikler. *Karadeniz Araştırmaları*, S. 49, 103-120.

Yinanç, M. H. (2014). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, C. I-II. yay. haz. Refet Yinanç, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yuvalı, A. (1985). XIII. Yüzyılda Önasya'daki Siyasi Bloklaşma. *Türk Kültürü*, S. 262, 111-121.

Yücel, M. U. (2019). *Bozkırın Asenaları: Şefkat, Sevgi ve İhtiras'ın Gölgesinden Tahta Giden Yol*, İstanbul: Çoban Yayınları.

Zambaur, E. D. (1927). *Manuel de Genealogie et de Chronologie Pour L'Histoire de L'Islam*, Librairie Orientaliste Heinz Lafaire, Hanove.

Zhao, G. Q. (2008). *Marriage as Political Strategy and Cultural Expression: Mongolian Royal Marriages from World Empire to Yuan Dynasty*, *Yuan shi*, Vol. 114, New York: Biographies of Empresses and Imperial Concubines.

История Казахстана в персидских источниках- (İstoriya Kazakhstana v Persidskih İstochnikah), *Mu'izz al-ansāb*, (2006). III, Almata, V. 66. B.